

Nominacija
UNESCO Pasaulio paveldas

Kuršių nerija

Parengė:

- “Rosgiproles” institutas, Rusija
- Miškų ir saugomų teritorijų departamentas prie Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos
- NVO “Nature Friends” (Gamtos draugai), Rusija
- Geografijos institutas RAN, Rusija
- Lietuvos kultūros paveldo centras
- Drezdeno technikos universitetas, Vokietija

Bendradarbiaujant su:

- Greenpeace-Rusija
- Rusijos Federacijos “Kurshskaja Kosa” valstybiniu nacionaliniu parku
 - Lietuvos Kuršių Nerijos nacionaliniu parku
 - Rusijos Federaline miškų tarnyba
 - Lietuvos nacionaline UNESCO komisija

1999 m. sausis

Turinys	Puslapis
1. Vietovės identifikacija	3
a) Valstybė	3
b) Apskritis, sritis ar regionas	3
c) Vietovės pavadinimas	3
d) Tikslī vieta žemėlapyje ir geografinės koordinatės	3
e) Žemėlapiai ir/ar planai	3
f) Vietovės plotas (ha)	3
2. Nominuojamo objekto įrašymo į sąrašą pagrindimas	3
a) Vertingumo pagrindimas	3
b) Lyginamoji analizė	4
c) Autentiškumas/vientisumas.	4
d) Kriterijai kuriais remiantis siūlomas įrašymas	5
3. Aprašymas	7
a) Vietovės aprašymas	7
b) Istorinės aplinkybės ir raida	18
c) Vėliausių įrašų apie vietovę forma ir data	22
d) Dabartinė apsaugos būklė	22
e) Nominuojamo objekto teritorijoje veikiantis veiksmų planas ir programos	23
4. Valdymas	23
a) Nuosavybės teisės	23
b) Teisinis statusas	23
c) Apsaugos nuostatos ir priemonės jų įgyvendinimui	23
d) Valdymo įgaliojimus turinčios institucijos	25
e) Valdymo įgyvendinimo lygmuo	26
f) Su vietove susiję patvirtinti planai	26
g) Finansavimo šaltiniai ir lygmenys	27
h) Apsaugos ir tvarkymo ekspertizės ir apmokymų šaltiniai	27
i) Lankytojams teikiamos paslaugos ir statistika	27
j) Vietovės valdymo planai	28
k) Aprūpinimo darbuotojais lygmenys	30
5. Vietovę veikiantys faktoriai	30
a) Plėtros poveikiai	30
b) Gamtiniai poveikiai	30
c) Gamtinės katastrofos ir pasirengimas joms	31
d) Lankytojų/turizmo poveikiai	31
e) Gyventojų skaičius vietovės teritorijoje	32
6. Stebėseną	32
a) Raktiniai apsaugos būklės įvertinimo indikatoriai	32
b) Vietovės stebėsenai skirtos administracinės priemonės	32
c) Ankstesnių stebėsenos ataskaitų rezultatai	33
7. Dokumentacija	34
a) Fotografijos, skaidrės, vaizdo įrašai	34
b) Vietovės valdymo planų kopijos ir kitų dokumentų ištraukos	34
c) Bibliografija	34
d) inventorizacijos duomenis, įrašus ir archyvus saugojančių institucijų adresai	34
e) Priedai	35

1. Vietovės identifikacija

- b) **Valstybė** – Kuršių nerija yra išsidėsčiusi abipus dviejų valstybių: Lietuvos ir Rusijos – sienos
- c) **Apskritis, sritis ar regionas** – Lietuvoje: Klaipėdos apskritis; Neringos ir Klaipėdos savivaldybės. Rusijoje: Kaliningrado sritis, Zelenogradsko rajonas;
- d) **Nuosavybės pavadinimas** – Kuršių nerija;
- e) **Tiksli padėtis žemėlapyje ir geografinės koordinatės** – Kuršių nerija tęsiasi tarp šių geografinių koordinatų: 55°43'27 - 54°57'24 šiaurės platumos ir 20°31'36 - 21°05'43 rytų ilgumos; (2 žemėlapis)
- f) **Žemėlapiai ir planai** (1 priedas)
 - 1. Kuršių nerijos padėtis Europos žemėlapyje
 - 2. Kuršių nerijos fizinis ir geografinis žemėlapis
 - 3. Kuršių nerijos funkcinis zonavimas
 - 4. Retos ir nykstančios augalų ir gyvūnų rūšys Kuršių nerijoje
 - 5. Kuršių nerijos kultūros ir gamtos vertybės;

g) **Vietovės teritorija ir jos apsauginė zona**

Bendras plotas, apimantis:	33 021 ha
Sausumos teritoriją	16 321 ha
Kuršių marių akvatoriją	4 200 ha
Baltijos jūros akvatoriją	12 500 ha

Apsauginė zona: Rusijos dalyje – Baltijos jūros akvatorija ir Kuršių marių akvatorija vieno kilometro pločiu nuo pakrantės linijos (3 žemėlapis).

2. Nominuojamos objekto įrašymo į sąrašą pagrindimas

a) Vertingumo pagrindimas

Gamtinė vertė

Kuršių nerija yra viena didžiausių akumuliacinių Baltijos reljefo formų. Jos unikali ir neprilygstama vertė yra nulemta jos padėties ir reljefo.

Dėl geografinės padėties ir orientacijos (iš šiaurės rytų į pietvakarius) Kuršių nerija atlieka „nukreipiančiosios linijos“ įvairių paukščių migracijoms funkciją ir jungia Rusijos šiaurės rytų dalį, Suomiją ir Baltijos šalis su Vidurio ir Pietų Europa. Kuršių marių pakrantės juosia nendrėmis ir meldais apaugę plotai, teikiantys prieglobstį vandens paukščiams. Pagrindinės paukščių rūšys mariose yra antys, kragai, laukiai, kirai, ir mažosios žuvėdros; pavasarį ir rudenį Kuršių marios daugeliui paukščių tampa poilsio teritorija. Ji buvo pripažinta svarbia migruojančių vandens paukščių zona – **Rytų Atlanto migracinis kelias** driekiasi išilgai Kuršių nerijos pakrantės. Rasytės (Rossitten; Rybachy) ornitologijos stotis – pirmoji ornitologijos stotis pasaulyje, veikianti (žieduojanti paukščius) Kuršių nerijoje nuo 1901 m.;

- Svarbiausi reljefo elementai yra kopų kompleksai. Jie vieni aukščiausių Europoje, ypatingai vaizdingi ir žavūs.
- Smėlėti paplūdimiai, Baltijos jūros pakrantės kopagūbris, didysis kopagūbris sudaro natūralias ir pusiau natūralias buveines augalų ir gyvūnų (tame tarpe ir nykstančių) rūšims; brandaus miško buveinės moksliniu ir aplinkosauginiu požiūriu turi išskirtinę universalią vertę;
- Santykinai „jaunas“ Kuršių nerijos amžius lemia jos išskirtinumą ir ypatingą mokslinę vertę sąlygojamą nesibaigiančių ir tebevykstančių biostruktūrų formavimosi procesų.

Kultūrinė vertė

- Kuršių nerijos kraštovaizdis susiformavo ne tik natūralių gamtos procesų, bet ir žmogaus

veiklos įtakojamas. Tai gamtos ir žmogaus bendros veiklos padarinys, atspindintis žvejų bendruomenės ir jų gyvenviečių raidą laiko tėkmėje. Kuršių nerijos kultūrinis kraštovaizdis tebesiformuoja, jis išlaikė aktyvų socialinį vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje, susijusį su jos tradiciniu gyvenimo būdu, o evoliuciniai procesai jame vis dar progresuoja. Tuo pačiu metu kraštovaizdyje aiškiai atsiskleidžia esminiai raidos ženklai neatskiriama susiję su gamtos procesais ir žmogaus veikla. Kuršių nerijoje vis dar gali stebėti reliktinį (arba fosilinį) kraštovaizdį, kurio evoliucinis procesas baigėsi praeityje – Kuršių nerijoje įsikūrusi kuršių gentis jau seniai išnyko – bet jos etnografinis paveldas išliko, kaip ir ankstesnis žvejų gyvenviečių kraštovaizdis išlikęs po smėlio kopomis – Kuršių nerijoje iškirtus miškus, pustomas smėlis palaidojo 14 kaimų.

Nerijoje išliko šie kultūros paveldo elementai:

- vietovės (žvejų gyvenvietės): etnokultūrinium, istoriniu ir estetiniu požiūriu išskirtinės visuotinės vertės žmogaus ir gamtos sąveikos kūriniai;
- paminklai: istoriniu, meniniu ir moksliniu požiūriu išskirtinės visuotinės vertės architektūriniai statiniai, unikalios savo dydžiu apsauginės struktūros;
- archeologinės vietovės: pirmiausia, smėlio palaidoti kaimai.

Ypatingą ir unikalią Kuršių nerijos vertę kuria gyva gamtos ir kultūros paveldo dermė, neapribota dvasiniais ir materialiais kūrinių, bet apimanti ir daugelio vietinių gyventojų kartų sukauptą patyrimą, leidusį atstatyti jau prarastas nerijos gamtines sistemas ir jas išlaikyti.

Šiame kontekste Kuršių nerija iškyla kaip puikus dabartinės žmonių kartos ir jų gamtinės aplinkos harmoningos sąveikos pavyzdys.

b) Lyginamoji analizė

Visame pasaulyje yra ne daugiau nei penkios kitos nerijos, dydžiu ir kitais parametrais, prilyginamos Kuršių nerijai. Dėl unikalio orografinių parametrų, geomorfologinių bruožų ir geologinės sandaros, taip pat klimatinio teritorijos ypatumų, kraštovaizdžių mozaikos bei augalijos ir gyvūnijos rūšių įvairovės sutelktumo santykinai mažoje teritorijoje Kuršių nerijai nėra analogų Baltijos jūros regione ir Šiaurės Europoje.

Artimiausia Kuršių nerijai – Baltijos (Vyslos) nerija – yra perpus trumpesnė. Kopų aukštis skiriasi tuo pačiu santykiu, atitinkamai 35 ir 68 milimetrais. Pagal parametrus dar viena Lenkijoje esanti Merzuezha Helska nerija yra dar mažesnė už Baltijos neriją.

Kuršių nerijos kopų kompleksų reljefe nepalyginamai aiškiau nei kitose vietovėse (Vyslos ir kitose nerijose) matomi jūros-marių kryptimi išsidėstę nerijos ruožai: paplūdimys, apsauginis pakrantės pylimas (avantkopa), pakrantės kopagūbris, prieškopinė defliacinė-akumuliacinė lyguma (palvė), kopų masyvas, pakrantės palvė ir marių paplūdimys. Skirtinguose ruožuose atitinkamai skiriasi augalija ir gyvūnija, taip pat kiti gamtiniai kompleksai.

Buveinių diferenciaciją be kita ko nulėmė faktas, kad Kuršių nerija tapo naujų medžių rūšių introdukcijos bandomuoju lauku Baltijos regione. Didelė dalis naujų augalų (daugiau nei 90 rūšių) prigijo ir tapo įprastais šioje teritorijoje. Pavasario ir rudens sezonų metu nerijos teritorija tampa vienu tankiausių paukščių migracijos srautų taku. Kuršių nerijoje egzistuoja visos Baltijos jūros regiono smėlio nerijoms būdingos pagrindinės organizmų grupės ir ekosistemos.

b) Autentiškumas/vientisumas

Kuršių nerija yra vientisas gamtinis kompleksas, kurio svarbiausi komponentai (mišku apaugusios ir slenkančios kopos, paprasti ir pelkėti miškai, jūros pakrantės) yra tarpusavyje nepertraukiamai susiję vienas su kitu jų kilmę atitinkančiomis bendrijomis, istoriniu likimu ir natūralios raidos dinamika. Išskirtinis nerijos bruožas yra jos neprilygstama įvairovė bei greta egzistuojančių gamtinių bendruomenių kontrastai: paplūdimiai, aukštapelkės bei žemapelkės, sūraus ir gėlo vandens telkiniai, pievos, pušų, lapuočių, juodalksnių, beržų ir gluosnių

retmiškiai, smėlio kopos – lemiantys ypatingą gyvūnų ir augalų įvairovę šioje uždaroje teritorijoje. Nerijos kraštovaizdžio kaitos natūralus procesai tebevyksta, skatinami žmogaus veiklos. Vientisas susijusių gamtinių elementų kompleksas nerijoje ir visas kraštovaizdžio profilis nuo Baltijos jūros kranto iki seklių Kuršių marių, taip pat ir susisiekiantys vandens plotai yra Kuršių nerijos nacionalinis parkas ir jo apsauginė zona. Kuršių nerijos reprezentatyvaus kraštovaizdžių komplekso, turinčio visus kitoms nerijoms bei Baltijos jūros pakrantei būdingus bruožus, privalumas, lemiantis palankias sąlygas jos išsaugojimui ir tolesnės natūralios raidos užtikrinimui – santykinai maža teritorija (užimanti tik 16 tūkstančių hektarų). Gamtos draustinio ribos visiškai sutampa su natūraliomis nerijos ekosistemos ribomis. Ši sąlyga, kaip ir neriją supančių vandenų natūrali apsauga, lemia teisinį Kuršių nerijos vientisumą bei jos gamtos ir kultūros vertybių apsaugą.

d) Kriterijai, kuriais remiantis siūlomas įtraukimas

Kuršių nerija nominuojama remiantis šiais kriterijais:

■ **(i) Unikalus, paskutiniam Žemės evoliucijos etapui, pasižymėjusiam intensyvia geologinių ir geomorfologinių procesų dinamika, būdingas pavyzdys;**

Kuršių nerija yra didžiausia akumuliacinio reljefo forma Baltijos jūroje. Tai klasikinis Holoceno epochos Kvartero periodo pavyzdys, atskleidžiantis skirtingus Baltijos jūros formavimosi procesus, kurio geomorfologinių kontūrų ir bruožų kaita tebesitęsia. Jos formavimasis siejamas su viduriniu Holoceno periodu, kuomet dėl aktyvaus aliuvinių sąnašų pernešimo iš jūros dugno į krantą susiformavo didžiulės seklumos, vėliau transformavusios į išilgai pakrantei besitęsiančius sąnašų srautus. Unikalus kopų kraštovaizdis susiformavo vėliau – vėjo sąlygojamas. Nerijoje dominuoja linijinės kopos (vienos aukščiausių Šiaurės Europoje, siekiančios 60 ir daugiau metrų). 0,3–1 km pločio linijinių kopų gūbrys tęsiasi daugiau nei 70 kilometrų (5 ir 8 fotografijos).

■ **(iv) Joje yra natūralios buveinės, vienos svarbiausių ir reikšmingiausių biologinės įvairovės išsaugojimui, įskaitant moksliniu ir aplinkosauginiu požiūriu visuotinės vertės rūšis;**

Dėl geografinės padėties ir orientacijos (iš šiaurės rytų į pietvakarius) Kuršių nerija atlieka „nukreipiančiosios linijos“ įvairių paukščių migracijoms funkciją ir jungia Rusijos šiaurės rytų dalį, Suomiją ir Baltijos šalį su Vidurio ir Pietų Europa. Pavasario ir rudens sezonų metu ši teritorija tampa taku vienam tankiausių paukščių migracijos srautų. Nuo 10 iki 20 milijonų paukščių kiekvieną pavasarį ir rudenį praskrenda kilometro pločio sausumos juosta. Didelė dalis jų sustoja poilsiui ir perėjimui. Tarp Kuršių neriją aplankančių migruojančių paukščių nemažai retų ir nykstančių rūšių, įtrauktų į Rusijos, Europos ar Pasaulio raudonąsias knygas, tarp jų: mažoji gulbė *Cygnus bewickii*, mažoji žąsis *Anser erythropus*, paprastoji berniklė *Branta bernicla*, erelis žuvininkas *Pandion haliaetus*, didysis erelis rėksnys *Aquila clanga*, kilnysis erelis *Aquila chrysaetos*, jūrinis erelis *Haliaeetus albicilla*, sakalas keleivis *Falco peregrinus*, Perkūno oželis *Gallinago media*, didžioji kuolinga *Numenius arquata* ir kitos. Kadangi paukščiai keliauninkai tokiais dideliais būriais telkiasi tik Kuršių nerijoje, ši teritorija tampa ypatingai svarbia Baltosios ir Baltijos jūrų migraciniame kelyje esančių gamtos draustinių grandinės dalimi. Nerijoje veikia didžiausias Rusijos mokslų akademijos įkurtas Tyrimų centras specializuojantis biologijos ir paukščių elgesio ir migracijos tyrimuose.

Kuršių nerijoje gyvena 296 sausumos stuburinių gyvūnų rūšių. Gana didelis kanopinių gyvūnų populiacijų tankumas. Kuršių mariose gyvena 33 žuvų rūšys.

Biocenozių įvairovė tokioje mažoje teritorijoje, taip pat ir atvirose bei smėlėtose vietovėse be augmenijos, leidžia tirti jų raidą ir formavimąsi apaugimo proceso eigoje. Pakrantės kopų ekosistemos tipiškos Baltijos jūros ir Kuršių marių krantams yra natūralios buveinės Baltijos jūros kranto endeminėms rūšims (baltijinei linažolei *Linaria loeseli*, baltijinei stoklei *Cakile baltica*, baltijiniui pūteliiui *Tragopogon heterospermus*, pajūriniam perluočiui *Anthyllis maritima*, pajūrinei zundai *Eringium maritimum*) ir kitoms smėlinėms kitose žemyninėse

fitocenozėse nerandomoms rūšims. Ties nerijos pagrindu yra viena didžiausių regione daugiametės blizgės *Lunaria redeviva* populiacija, buvusi įtraukta į Tarybų Sąjungos raudonąją knygą. Nerijoje pastebimos ir kitos reliktinės bei saugomos rūšys (vienlapė driežlėlė *Ophioglossum vulgatum*, mažasis varpenis *Botrychium simplex* (tai pats jo augimvietės pakraštys), paprastoji uodeguonė *Hippurus vulgaris*) bei kai kurios orchidinių šeimos rūšys. Nerija taip pat ir kitų rūšių: karpotojo ožekšnio *Euonymus verrucosa Scop*, šluotinio sausakrūmio *Sarothamnus scoparius*, gebenės lipikės *Hedera helix*, paprastosios tekšės *Rubus chamaemorus* paplitimo arealo pakraštys (4 žemėlapis ir 4.1, 4.2 priedai).

Nacionalinio parko augmeniją sudaro apie 632 induočių augalų rūšys, tarp jų natūralios ir dirbtinės miškų plantacijos, pakrantės kopų kompleksai ir smulkialapių medžių sąžalynai.

■ **(iii) Nerijoje yra išskirtinio grožio ir estetiškos svarbos kraštovaizdžiai;**

Įvairaus ir besimainančio Kuršių nerijos kopų reljefo, miškų žalumos, žydinčių pievų įvairovės ir putotas bangas į smėlėtą krantą plukdančios Baltijos jūros platumų dermės kraštovaizdžio vertė neišmatuojama. Kuršių nerija yra unikalus gamtos šedevras, kuriam grožiu ir vaizdingumu prilygstančių kraštovaizdžių nėra visame Baltijos jūros regione ir Šiaurės Europoje (1,2 fotografijos).

Jį sudaro visa puokštė estetiškos vertės elementų: apželdintos (augmenija apaugę) kopos ir vienišos vėjo pustomos smėlio kopos, siekiančios iki 60 metrų aukštį, vėjo keliamos smėlio smiltelių trinties muzika, smėlėti paplūdimiai, mažoje teritorijoje besimainančios girios ir pievos, gubojų žiedynai, paukščių įvairovė ir kita.

Sukurta jūros, stipriai įtakota žemyno, jūros ir vėjo Kuršių nerija yra unikalus gamtos kūrinys. Šioje siauroje žemės juostoje (jos plotis nuo 0,4 iki 3,8 km) jūros viduryje kraštovaizdžių profilis varijuoja nuo beveik tundros kraštovaizdžio iki Kara-Kumų dykumą primenančių smėlynų. 40-60 metrų aukštį siekiančios atvirosios smėlio kopos iškylančios virš mėlynų ir it veidrodys lygių Kuršių marių viename krante ir siautulinga Baltijos jūra kitame krante savo neprilygstamu grožiu apstulbintų kiekvieną šio įstabaus gamtos kampelio lankytoją (5 žemėlapis).

■ **(ii) Atspindi išskirtinius reikšmingus tebevykstančius sausumos, gėlo vandens, pakrantės ir jūros ekosistemų, augalų ir gyvūnų bendrųjų evoliucijos ir kaitos ekologinius ir biologinius procesus;**

Dėka savo besimainančio reljefo ir mikroreljefo bei mikroklimatinių ypatumų, nerija yra ypatinga savo ekosistemų įvairovė: palyginti mažoje teritorijoje telpa aukštapelkės ir pakrančių nendrynai, egliai, pušys, plačialapių ir smulkialapių miškai, stepės bei smėlio dykynės.

Ilgus metus trukusi kova su slenkančiu smėliu pavertė neriją unikaliu naujų medžių ir krūmų rūšių iš Šiaurės Amerikos, Tolimųjų Rytų bei Vidurio ir Pietų Europos introdukcijos bandomuoju lauku (3,4,9,10 fotografijos).

Kuršių nerija atitinka šiuos Pasaulio kultūros paveldo vietovės kriterijus:

- **(ii) tai besiformuojantis kultūrinis kraštovaizdis, išlaikęs aktyvų socialinį vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje, susijusį su jos tradiciniu gyvenimo būdu ir kuriame vis dar progresuoja evoliuciniai procesai. Tuo pačiu jame aiškiai atsiskleidžia esminiai raidos ženklai ((žr. 3 b pstr.) Istorija ir raida);**
- **(iv) tai išskirtinis statinių (architektūros) ir kraštovaizdžio pavyzdys, žymintis esminį bendruomenės (žvejų) istorijos etapą;**
- **(v) tai išskirtinis tradicinio žmonių gyvenviečių užstatymo, taip pat ir**

žemėnaudos pavyzdys, negrižtamų pokyčių žeidžiamos kultūros ženklas.

3. Aprašymas

a) Vietovės aprašymas

Kuršių nerija yra Baltijos jūrą ir Kuršių marias skiriantis smėlio pusiasalis. Tai siaura (nuo 0.4 iki 3.8 km pločio) nežymiai įgaubto lanko formos 98 kilometrų ilgio (52 km iš jų priklauso Lietuvai) juosta besitęsianti nuo Sambijos pusiasalio iki Klaipėdos miesto.

Pagal administracinę teritorinę suskirstymą pietinė Kuršių nerijos dalis priklauso Rusijos Federacijos Kaliningrado sričiai, o šiaurinė dalis – Lietuvos Respublikai. “Kurshskaja Kosa” nacionalinis parkas Rusijos teritorijoje egzistuoja nuo 1987 m., tuo tarpu Lietuvos Respublikos Kuršių nerijos nacionalinis parkas buvo įsteigtas 1991 m.

Šiaurinė nerijos riba – Klaipėdos sąsiauris, pietuose nerija ribojasi su Kaliningrado srities Zelenogradsko miesto teritorija. Didžiausios gyvenvietės Lietuvos dalyje yra Smiltynė, Pervalka, Juodkrantė, Preila ir Nida; Rusijos dalyje – Lesnoje, Morskoje, Rybačy ir turistų viešbutis „Diuny”.

Lietuvos dalies administracinis parko centras yra Klaipėdos mieste, Rusijos dalies administracinis biuras yra Rybačy gyvenvietėje. Nerija driekiasi automobilių kelias kieta dangą. Persikėlus keltu iš Klaipėdos į Smiltynę juo galima pasiekti Zelenogradską. Atstumas iki srities centro – Kaliningrado miesto yra 75 km, iki „Khrabrovo“ oro uosto – apie 55 km ir apie 35 km iki artimiausios geležinkelio stoties.

Kuršių nerijos gamtinis teritorinis suskirstymas

Baltijos jūros pietryčių pakrantės gamtos kraštovaizdžių klasifikacijoje Kuršių nerija yra apibūdinama kaip savarankiškas eolinio priekrantės jūros kraštovaizdžio tipas.

Svarbiausia Kuršių nerijos vertė yra jos unikalus ir jautrus jūros, vėjo ir žmogaus veiklos sąveikoje sukurtas kraštovaizdis. Esminiai jo bruožai yra didysis kopagūbris su senosiomis parabolinėmis kopomis ties Juodkrante, pilkosios (mirusios) kopos Agilos (Naglių) atkarpoje, slenkančios kopos Parnidžio kraštovaizdyje, smėliu užpustyti senųjų dirvožemių sluoksniai, pustomo smėlio palvės, pakrantės kopagūbris, specifinė augalija ir gyvūnija. Svarbios autentiškos kultūrinės vertybės yra etnografinės žvejų sodybos, senosios vilos, senųjų gyvenviečių kultūriniai sluoksniai palaidoti po smėliu, paminklinės vietovės.

Nerijos reljefo formas ištobulino jūra ir vėjas. Pavienės kopos Kuršių nerijoje vis labiau slenka, ir kai kuriose atkarpose kasmet marių link pasislenka apie 4 metrus. Ilgu laikotarpiu toks kopų judėjimas marių link sąlygojo akumuliacinių seklumų susiformavimą, kurios Kuršių mariose sudaro ilgus kylius. Tai taip pat viena iš Kuršių marių vakarinio kranto nuseklėjimo priežasčių.

Kuršių nerijos paviršiaus dangos struktūra:

Bendras Kuršių nerijos plotas	16321 ha	100%
■ Miškai	11640 ha	71.3%
■ Smėlynai	4097 ha	25.1%
■ Pelkės	41 ha	0.25%
■ Pievos ir ganyklos	40 ha	0.25%
■ Vidaus vandens telkiniai	40 ha	0.25%
■ Žemės ūkiui naudojami plotai	6 ha	0.04%
■ Keliai	125 ha	0.77%
■ Užstatytos teritorijos	332 ha	2.03%

Nuo vakarų į rytus keičiasi šios kraštovaizdžio tipų platumų juostos:

- jūros pakrantės juosta (paplūdimys ir apsauginis kopagūbris);
- banguoto reljefo palvė apaugusi mišku arba žolynais;
- nupustytos kopos, kuriose randamos senųjų kopų liekanos;
- didysis kopagūbris (įvairių kopų formų ir segmentų);
- marių pakrantės lyguma – palvė (kai kuriose atkarpose jos nėra);
- marių krantas.

Visos juostos driekiasi nuo Kuršių nerijos pradžios iki pat galo, išskyrus tik išpustytų likučių plotus, ir skirtingose atkarpose skiriasi savo pločiu.

Geomorfologiniai bruožai

Be jokių abejonių dominuojantis reljefo elementas yra didelis aukštų kopų kalvagūbris, besidriekiantis 72 km atkarpa ir 0,25 – 1,2 km pločio juosta. Vidutinis kopagūbrio aukštis yra 35 metrai, nors kai kurios kopos siekia daugiau nei 60 metrų aukštį. Kai kuriose atkarpose priešvėjinė gūbrio pusė stačiai leidžiasi žemyn į marias. Kopų slėniai dalija gūbrį į atskirus kopų masyvus, ir kaip taisyklė, šių kopų slėnių priešakyje yra susiformavę iškyšuliai (ragai). Šiuo metu daugiau nei pusė gūbriu laikomos teritorijos užaugusi mišku.

Parabolinės kopos reprezentuoja sudėtinę morfologinę susijungusių ir dalinai persidengiančių eolinių formų sistemą. Parabolinių kopų masyvų priešakys išlaikė pusmėnulio formą.

Geologinė nerijos struktūra yra sudaryta iš dabartinio ir viršutinio kvartero epochos sluoksnio eolinių, jūrinių ir ledyninių nuosėdų. Eolinis kompleksas susideda iš avantkopos, viršutinio palvės sluoksnio ir storojo kopų masyvo sluoksnio. Po juo yra jūrinės kilmės smėlio, priesmėlio, durpių, dumblažemių ir kitų elementų sluoksnis, slepiantis morenų ir tarpmoreninio priesmėlio apledėjimo sluoksnį.

Kvartero kompleksas susideda iš trijų vandeningųjų sluoksnių. Viršutinį sudaro gruntiniai vandenys, slūgsantys eoliniame ir viršutiniame jūrinių sąnašų dalyje. Jų slūgsojimo gylis priklauso nuo reljefo ir po kopomis siekia dešimtis metrų. Po prieškope jo gylis siekia 10-15 metrų, palvės zonoje – tik 0 – 3 metrus. Nerijos dirva yra labai jauna. Tai nulėmė santykinai vėlyvas teritorijos susiformavimas ir tebevykstantys eoliniai procesai. Apie 15 procentų nerijos teritorijos užima ypatingai drėgnas dirvožemis, kurio drėgnumas priklausomai nuo metų ir sezono ženkliai kinta.

Hidrografija

Iš išorinės pusės Kuršių neriją skalauja Baltijos jūra, iš vidinės pusės – Kuršių marios. Hidrografinį tinklą sudaro laikini upokšniai ir ežerėliai. Didžiausias ežeras Čaika (Žuvėdrų liūnas) yra netoli Rybačy gyvenvietės.

Šiltuoju metų laiku jūros temperatūra per daug nesiskiria nuo oro temperatūros. Šaltuoju metų laiku telkiniai užšąla ne visada ir ledas išsilaiko skirtingai. Šiltomis žiemomis ledo visai nebūna arba kelioms dienoms ledu apsitraukia tik siauri pakrantės ruožai.

Kuršių marios yra sekli įlanka, kurią su jūra jungia siauras Klaipėdos sąsiauris. Vandens gylis ties krantu sekus. Vidutinė metinė vandens temperatūra yra +5 C, šiltuoju periodu apie +20 C, o kai kuriais metais siekia + 25–27 C laipsnius. Vidutinis daugiametis marių lygis yra 12 centimetrų aukštesnis už Baltijos jūros lygį. Marių vanduo yra pusiau gėlas: druskingumas yra tik 1-3 procentai žiemos metu ir mažiau nei 0,5 procento vasaros metu (Baltijos jūros vandenyje druskingumas – 7 procentai). Žiemą ledo storis gali siekti 65 centimetrus.

Klimatas

Kuršių nerijos klimatas yra pereinamasis iš jūrinio į žemyninį, pasižymintis dažna ir intensyvia oro sąlygų kaita, švelnia žiema ir gana šilta vasara. Vidutinė metinė oro temperatūra yra + 7 C laipsniai, absoliutus minimumas yra - 26 C laipsniai (sausio mėn.), maksimumas - +31 laipsnis C (birželio mėn.) Vidutinis metinis kritulių kiekis yra 660 mm, daugiausia iškrinta spalio-vasario mėnesių periodu. Sniego danga gali siekti iki 15-20 centimetrų.

30-40 dienų per metus vėjo greitis gali siekti iki 15 m per sekundę. Tokio intensyvumo vėjas įtakoja smėlio judėjimą, ypač vėjui atviruose šlaituose ir pajūrio juostoje (10 fotografija), ir sukelia taip vadinamą šalto „girto“ miško reiškinį. Savitas teritorijos išsidėstymas lemia dviejų krypčių vėjo cirkuliacijas vasaros metu. Dėl šios priežasties saulėto oro sąlygos yra dažnesnės nei žemyne. Kuršių nerijoje yra pastebimai mažiau smarkiai vėjuotų dienų, taip pat aukštesnė oro temperatūra ir santykinai mažesnė oro drėgnumą vasaros metu lemia įkaitusios mišku apaugusios aukštosios kopos.

Biologinė įvairovė

Kuršių nerijos biologinė įvairovė yra nulemta ne tik reljefo formų ir teritorijos išsidėstymo į pietus, bet ir dirvos tipo. Dominuoja du dirvožemio tipai: smėlis (tiek sausas, tiek drėgnas) ir durpinė dirva. Joks dirvos sluoksnis nedengia slenkančių kopų. Šiuo metu miškai, daugiausia pušynai, dengia apie 70 procentų Kuršių nerijos teritorijos. Tai natūralių, pusiau natūralių arba sodintų miškų buveinės.

Pušų, eglių, ąžuolų ir alksnių miškai sudaro vietinę Kuršių nerijos augmeniją. Iš 11 547 ha miškais padengtos teritorijos 8 322 ha užima pušynai, 207 ha – eglynai, 1 719 ha – beržynai ir 832 ha – alksnynai. 7 065 ha užima įskiepyti augalai, daugiausia pušų kultūros. Didelius plotus dengia vėlesniųjų amžių kultūros, kurios praktiškai nesiskiria nuo natūralių žaliasamaninio tipo pušynų.

Seniausi pušų ir eglių miškai plyti pietinėje Kuršių nerijos dalyje; nedidelių plačialapių skroblų ir liepų miškų plotelių yra šalia Rybačy gyvenvietės. Plikose slankiojo smėlio kopose augmenijos beveik nėra.

Svarbiausios miško medžių rūšys yra pušys: paprastoji pušis *Pinus sylvestris L.* – vietinė rūšis; kalninė pušis *Pinus mugo Turra*, kryminė pušis *Pinus pallasiana D. Don*, Bankso pušis *Pinus banksiana Lamb.* – įvežtinės, ir eglių: – paprastoji eglė *Picea abies (L.) Karst.*; baltoji eglė *Picea glauca (Moench) Voss* ir sitkinė eglė *Picea sitchensis* – įvežtinės rūšys. Lapus metančių medžių rūšys yra karpotasis beržas *Betula pendula Roth.*, plaukuotasis beržas *Betula pubescens Ehrh.*, juodalksnis *Alnus glutinosa (L.) Gaertn* ir baltalksnis *Alnus incana (L.) Moench.*, drebulė *Populus tremula L.*; rečiau sutinkami: paprastasis klevas *Acer platanoides L.*, paprastasis ąžuolas *Quercus robur L.*, mažalapė liepa *Tilia cordata Mill.* Auga daugiau nei 20 rūšių krūmų; kiek mažiau puskrūmių: mėlynių *Vaccinium myrtillus L.*, bruknių *Vaccinium vitis-idaea L.*, šilinių viržių *Calluna vulgaris (L.) Hull.*, juodųjų varnauogių *Empetrum nigrum L.*

Miško žolės paklotėje ir atvirose vietovėse auga apie 200 skirtingų sisteminių klasių ir skirtingų ekologinių grupių (kserofitai, mezofitai, higrofitai ir kt.) augalų rūšių.

Pievos cnozės yra išsidėsčiusios įlankos pakrantėje ir yra ne taip aiškiai išreikštos palvėje. Pievos augmeniją sudaro beveik 100 rūšių, tarp kurių dominuoja varpiniai ir viksvos.

Vandens (įlankos) augmenija veši juostomis: nendrių juosta (*Phragmites australis (Cav.) Trin. ex Steud.*), kurią keičia meldų juosta (*Scirpus lacustris L.*), vandens lelijų juosta (*Nymphaea*

candida J. Presl, *Nuphar lutea* (L.) Smith), panertalapių vandenžolių juosta *Potamogetonaceae* (*Potamogeton perfoliatus* L., *P. compressus* L., *P. pectinatus* L.); toliau nuo kranto plyti makrofitų ir mikrofitų – tikrųjų jūros dumblių – juostos.

Pažymėtinos specifinės *Psammophylea* bendrijos augančios kopose ir apsauginiame kranto pylime (prieškopėje). Sultingoji jūrasmiltė *Honckenya peploides* (L.) Ehrh. aptinkama tik apsauginio pylimo augmenijoje, kopose iš Kuršių marių pusės ši rūšis praktiškai neaptinkama.

Kuršių nerijos teritorija, naudojama naujų įvestinių rūšių testavimui – daugiau nei 60 miško augalų jau daugiau nei šimtą metų laiko išgyvenimo ir stabilumo testą. Geriausiai prisitaikiusios iš jų yra įtrauktos į selekciją, naudojamą praktiniams tikslams: kalninė pušis *Pinus mugo Turra*, Bankso pušis *Pinus banksiana Lamb.*, baltoji eglė *Picea glauca (Moench) Voss.*, vėlyvoji ieva *Padus serotina*, baltažiedė robinija *Robinia pseudoacacia*; Japoninio maumedžio *Larix leptolepis Gord.*, sitkinės eglės *Picea sitchensis*, šurkščiosios pušies *Pinus rigida Mill* prisitaikymas stebimas su ypatingu susidomėjimu. Pastarosios rūšies kultivavimo praktika Kuršių nerijoje reikalinga tolesnių tyrinėjimų.

Miško fitocenozės.

Kuršių nerijos miškų duomenys (statistika):

Bendras miškų plotas	11 203 ha
Pušynai:	8 324 ha (74,3%)
Paprastoji pušis <i>pinus silvestris</i>	6 018 ha (53,7%)
Kalninė pušis <i>pinus montana</i>	2 226 ha (19,9%)
Kitos pušų rūšys	80 ha (0,7%)
Beržynai	1 702 ha (15,2%)
Alksnynai	845 ha (7,5%)
Eglynai	220 ha (2%)
Kita	112 ha (1%)

Pagal amžių nerijos miškai gali būti suskirstyti į 4 grupes:

- 1) seniausi miškai (daugiausiai pušynai ir eglynai, kurių amžius daugiau nei 100 metų);
- 2) kalninės pušies, Bankso pušies ir baltosios eglės, taip pat vietinių rūšių (paprastosios pušies ir kitų) sodinti plotai, kurių amžius nuo 50 iki 70 (90) metų;
- 3) jaunos (35–40 metų amžiaus) kalninės pušies ir (įvairių rūšių) gluosnių plantacijos;
- 4) 20–25 metų amžiaus kalninės pušies, paprastosios pušies ir gluosnių jaunuolynai.

Fitocenotinė Kuršių nerijos miškų charakteristika gali būti apibūdinama taip: **lomos yra užaugę juodalksnynais**, kurių pomiškį sudaro paprastasis šaltekšnis *Frangula alnus Mill.*, paprastoji ieva *Prunus padus L.*, europinis ožekšnis *Euonymus europaea L.*, paprastasis putinas *Viburnum opulus L.*, paprastasis erškėtis *Rosa canina L.*; žolės paklotėje aptinkamos: paprastasis kiškiakopūstis *Oxalis acetosella L.*, paparčiai (paprastasis blūzniapapartis *Athyrium filix-femina (L.) Roth*, skėstalapis papartis *Dryopteris dilatata (Hoffm.) A. Gray*, *D. carthusiana (Vill.) H.P. Fuchs*), *Melandrium diiioicum (L.) Coss.&Germ.* ir kitos. Žolės paklotės rūšinę sudėtį apsprendžia požeminio vandens lygis. Juodalksnių miškuose (su klevų ir paprastųjų uosių priemaišomis) šalia Zelenogradsko randama retų rūšių: daugiamėčių blizgių *Lunaria rediviva L.*, kiaušinių dviguonių *Listera ovata (L.) R. Br.*; tarp krūmokšnių – paprastųjų žalčialunkių *Daphne mezereum L.* Alksnių miškai užima 845 ha plotą.

Beržynai užima 1 702 ha plotą (karpotasis beržas *Betula pendula Roth*, plaukuotasis beržas

Betula pubescens Ehrh., taip pat hibridinės rūšys). Beržas turi svarbią reikšmę nerijos miškų cenozių sudėčiai; čia veši tiek mišrūs (pušų-beržų, beržų-eglių), tiek grynai beržų miškai. Šių miškų atžalynas skurdus, jame dažniau aptinkamos šėivamedžio juodauogio *Sambucus nigra L.*, laukinių rožių (*Rosa canina L.*, *R. majalis Herrm*) rūšys. Beržai permaišiu su juodalksniais dažnai aptinkami lomose. Žolės paklotė beržynuose yra ypatingai įvairi.

Didžiausią plotą (daugiau nei 70 procentų) dengia **pušynai** (6 018 ha – paprastoji pušis *Pinus sylvestris L.*, 2 226 ha – kalninė pušis *Pinus mugo*, 22 ha – Bankso pušis *Pinus banksiana*, 29 ha – juodoji pušis *Pinus nigra*, 24 – Krymo pušis *Pinus pallasiana*, 10 – murėjos pušis *Pinus murrayana*). Senieji pušynai yra tikri žaliųjų samanų miškai. Šiems miškams būdingas didelis lajų glaudumas (0,8-0,9) ir skurdi žolės paklotė, kurioje dominuoja pievinis kūpolis *Melampyrum pratense L.*

Aukštakamieniuose pušynuose labiau išsausėjančiose teritorijose samanų ir žolės paklotės rūšių įvairovė daug skurdesnė: žalsvažiedė kriaušlapė *Pyrola chlorantha Sw.* ir paprastoji vienažiedė *Monescens uniflora (L.) A. Gray* auga pavienėmis kolonijomis; šliaužiančioji sidabriukė *Goodyera repens (L.) R. Br* aptinkama dar rečiau. Išretėjusiuose pušynuose dominuoja kupstinė šluotsmilgė *Deschampsia Beauv.*

Įvestinių pušų miško kultūros užima tik mažas teritorijas. Nerijoje buvo išsaugota palyginti mažai eglynų: būdamos neatsparios stipriam vėjui daug eglių nukentėjo 1967 ir 1981 m. vėtrose.

Kaip jau buvo anksčiau pažymėta, tarp **introdukuotų medžių rūšių** Kuršių nerijoje labiausiai paplitusi yra **kalninė pušis** *Pinus mugo Turra*. Kalninės pušies kolonijos yra paplitę tiek lygumoje (palvėje), tiek ir kopagūbryje. Kalninės pušies bendrijos skiriasi priklausomai nuo skirtingų aplinkos sąlygų. Tankūs krūmai suformavo nepraeinamus tankumynus, tapusius geru prieglobsčiu kanopiniams gyvūnams, kiškiams ir paukščiams (3,4 fotografijos).

Baltosios eglės *Picea glauca (Moench) Voss* auga mažose vešlių jaunų medžių kolonijose, kuriose visai nėra atžalyno, o žolės paklotė yra žalioji samana *Oxalidaceae* arba *Deschampsia*.

Krymo pušies *Pinus pallasiana D.Don* sodiniai šioje vietovėje taip pat užima mažus plotus. Jie yra jaunesni (20-25 metų amžiaus), tankiai augančiais kamienais ir tankiai susipynusia lapija. Dirvą dengia tik nukritę pušų spygliai (negyva paklotė).

Tankiai **gluosniais** (blindėmis *Salix caprea L.*, gulsčiasiais karklais *Salix repens L.*, pajūriniais gluosniais *Salix daphnoides Vill.* ir kitomis rūšimis) dengiamas plotas užima 20 ha. Gluosniai paprastai išplinta kultūrinio sodinimo metu; pinučių tvorelės naudotos smėlio kopų ir pakrantės pylimo sutvirtinimui taip pat tapo gluosnių paplitimo nerijoje šaltiniu.

Pievų, pelkių ir smėlynų fitocenožės.

Ne miško tipo augalų grupės yra mažiau reikšmingos nerijai. Gana įdomi aukštapelkė ties nerijos pagrindu, joje randamos trys durpinių samanų rūšys, apskritalapė saulašarė *Drosera rotundifolia L.*, pakraščiuose tarpsta paprastoji tekšė *Rubus chamaemorus L.*, pelkinis gailis *Ledum palustre L.*, Siauralapė balžuva *Andromeda polifolia L.*, mažomis kolonijomis auga spanguolynai (paprastoji spanguolė *Oxycoccus palustris Pers.*).

Žemuminės pievos nuo nerijos pagrindo tęsiasi 2-3 kilometrus marių pakrante. Higrofitai šiose pievose įprastiniai : pelkinės purienos *Caltha palustris L.*, skirtingų viksvų (lieknoji viksva *Carex acuta L.*, dvieilė viksva *C. disticha Huds.*, snapuotoji viksva *C. rostrata Stokes*), nendrių (paprastoji nendrė *Phragmites australis (Cav.) Trin. ex Steud.*) ir kitos rūšys.

Ganomos pievos, kuriose dominuoja *xerophilea* ir *mezophylea* rūšys, nerijoje užima tik mažas teritorijas. Gėlių ir paparčių priskaičiuojama apie 700, kerpių – daugiau nei 20, samanų – beveik 40 ir grybų – beveik 300 rūšių, neįskaičiuojant dirvos mikrofloros.

Nerijoje yra vienintelė šiaurinės linijos *Linnaea borealis* L. augimvietė Kaliningrado srityje, taip pat kaip ir viena iš mažųjų varpenių *Botrychium simplex* E. Hitchc. augimviečių regione; čia randama didžiausia daugiametės blizgės *Lunaria rediviva* L. augimvietė. Daugiau nei 10 orchidinių augalų rūšių, taip pat keli Baltijos jūros pakrantės endemai, Kvartero periodo floros reliktai, taip pat čia aptinkamos.

Kuršių nerijoje randamos 58 žolinių augalų rūšys yra retos ir saugomos; keletas rūšių, kaip *Erica tetralix*, Pajūrinė pienražolė *Glaux maritima*, ankstyvoji smilgenė *Aira praecox*, druskinis vikšris *Juncus gerardii*, pajūrinė narytžolė *Triglochin maritima*, pajūrinė zunda *Eringium maritima*, yra ant išnykimo ribos.

Gyvūnai

Kai kurie Kuršių nerijos gyvūnijos išskirtiniai bruožai daro ją unikalios – tai ypatingas rūšių įvairovės sutektumas tokioje palyginti mažoje teritorijoje ir „gyvybės gausumas“; gausi paukščių būrių koncentracija, nulemta Kuršių neriją kertančio svarbiausio paukščių migracijos kelio jungiančio Skandinaviją, Baltijos jūros regioną ir Šiaurės Rytų Rusiją su Pietų Europa ir Afrika. Intensyvūs sėkmingi procesai jaunose ekosistemose sąlygoja staigius pokyčius gyvūnijos kompozicijoje, todėl šiandien ši teritorija – tai vertingas mokslinių tyrimų ir biologinės stebėsenos šaltinis.

Stuburinių rūšių priskaičiuojama per 338. 28 iš jų išnykimas gresia Lietuvoje, Rusijoje ir visame pasaulyje. Dėl šios priežasties jos įrašytos Lietuvos, Rusijos ir IUCN (Pasaulio gamtos saugos sąjungos) raudonosiose knygoose (4.2 priedas).

Tarp vandens stuburinių nemažai yra nuo Holoceno eros likusių arktinės ir subarktinės gyvūnijos reliktinių rūšių.

Žuvis

Kuršių marių žuvų įvairovę sudaro apie 42 žuvų ir primityvių vandens stuburinių *Cyclostomata* rūšys. Dominuoja karšiai *Abramis brama*, europinės stintos *Osmerus eperlanus*, storkiai *Stizostedion lucioperca*, unguniai *Anguilla anguilla*. Ežerinis sykas *Coregonus lavaretus* į Kuršių marias atkeliauja iš Baltijos jūros. Metų eigoje jūros priekrantės vandenyse aptinkamos beveik visos pietinei Baltijai būdingos žuvų rūšys.

Kuršių marių priekrantės vandenyse prieglobstį rado retos ir nykstančios jūrinės nėgės *Petromyzon marinus*, Atlanto lašišos *Salmo salar*, šlakio *Salmo trutta trutta*, perpelės *Alosa fallax*, alsės *Alosa alosa*, paprastojo šamo *Silurus glanis*, žiobrio *Vimba vimba* ir kitų rūšių.

Paukščiai

Kuršių nerija patenka į vieną svarbiausių paukščių migracijos srautų taką. Šis faktas įtakoja didelį paukščių tankį nerijoje pavasario ir rudens sezonų metu. Geografinė Kuršių nerijos padėtis, jos ištiesimas nuo šiaurės rytų į pietvakarius, sąlygoja unikalų gamtinį „tiltą“ sausumos paukščių rūšims, keliaujančioms Baltosios ir Baltijos jūrų migraciniu keliu ir taip išvengiančioms skridimo virš atviros jūros. Kasmet pavasario ir rudens metu nuo 10 iki 20 milijonų migruojančių paukščių praskrenda apie vieno kilometro pločio juosta virš nerijos. Nemaža dalis jų sustoja nerijoje poilsui ir perėjimui. Tarp migruojančių rūšių skaitlingiausios yra kikelis *Fringilla coelebs*, varnėnas *Sturnus vulgaris*, ankstyvoji pečialinda *Phylloscopus trochilus*, nykštukas *Regulus regulus*, alksninukas *Spinus spinus*, didžioji zylė *Parus major*,

šiaurinis kikilis *Fringilla montifringilla*, liepsnelė *Erithacus rubecula*, strazdas giesmininkas *Turdus philomelos*, juodoji zylė *Parus ater*, keršulis *Columba palumbus*. Dideliai būriais praskrenda pelėdos ir plėšrieji paukščiai. Kuršių nerijos pakrantėse ir priekrančių akvatorijoje sustoja pailsėti šimtai tūkstančių vandens ir pusiau-vandeninių paukščių. Tarp migruojančių paukščių nemažai yra retų ir nykstančių rūšių, tokių kaip mažoji gulbė *Cygnus bewickii*, mažoji žąsis *Anser erythropus*, paprastoji berniklė *Branta bernicla*, erelis žuvininkas *Pandion haliaetus*, didysis erelis rėksnys *Aquila clanga*, kilnysis erelis *Aquila chrysaetos*, jūrinis erelis *Haliaeetus albicilla*, sakalas keleivis *Falco peregrinus*, stulgys *Gallinago media*, didžioji kuolinga *Numenius arquata* ir kitų, įrašytų į Rusijos, Europos ir Pasaulio raudonasias knygas. Daug migruojančių paukščių rūšių, įskaitant retas ir nykstančias, vasaros metu taip pat užima didelę dalį Kuršių nerijos gyvūnų karalijos. Kai kurios jų čia periodiškai peri. Žymi dalis Šiaurės Europos nuodėgulės *Melanitta fusca*, ledinės anties *Clangula hyemalis*, paprastosios gagos *Somateria mollissima*, didžiojo dančiasnapio *Mergus merganser* rūšių populiacijų susiburia Kuršių mariose žiemoti.

Kadangi migruojantys paukščiai tokiais dideliais būriais koncentruojasi tik Kuršių nerijoje, tai lemia teritorijos kaip svarbiausios jungties gamtos draustinių grandinėje Baltosios ir Baltijos jūrų paukščių migracijos kelio maršrute svarbą.

Visa Kuršių nerijos ornitofauna siekia per 251 paukščių rūšį, iš kurių 106 rūšys čia nuolat peri. Perinti fauna yra tipiška Rytų Baltijos regionui, apimanti tiek Vakarų Europos, tiek Pietų Europos rūšis (gulbė nebylė *Cygnus olor*, urvinė antis *Tadorna tadorna*, keršulis *Columba palumbus*, naminė pelėda *Strix aluco*, kukutis *Upupa epops*, griežlė *Crex crex*, žalioji meleta *Picus viridis*, ligutė *Lullula arborea*), kaip ir taigai būdingas Sibiro kilmės rūšis (juodoji meleta *Dryocopus martius*, riešutinė *Nucifraga caryocatactes*, juodgalvė sniegena *Pyrrhula pyrrhula*, šiaurinė pilkoji zylė *Parus montanus*, *Siphia parva*). Pakrantės paplūdimiuose lizdus suka šiuo metu retos Europoje paukščių rūšys: jūrinis kirlikas *Charadrius hiaticula*, juodkrūtis bėgikas *Calidris alpina*, jūrinė šarka *Haematopus ostralegus*. Lizdus sukančių pilkųjų garnių *Ardea cinerea* kolonija prie Lesnoje gyvenvietės yra stebima jau kelis dešimtmečius (12 fotografija).

Kuršių nerijos priekrantės ir Kuršių marios yra didžiausia pakrantės žiemavietė Lietuvoje. Kasmet, šioje teritorijoje žiemoja 6-7 procentai (15 000 – 20 000) visos Vakarų palearktinės nuodėgulės (*Melanitta fusca*) populiacijos, gausūs būriai gagų ir ledinių ančių. 3 procentai (apie 4 000) visos Šiaurės Vakarų Europos didžiųjų dančiasnapių populiacijos žiemoja Kuršių mariose, daugiausia prie Kuršių nerijos krantų. Kuršių nerija ir ją supantys vandenys yra svarbus takas migruojantiems paukščiams. Nerijoje peri urvinės antys *Tadorna tadorna*, jūrinės šarkos *Haematopus ostralegus*, juodkrūčiai bėgikai *Calidris alpina*.

Žinduoliai

Žinduolių fauną Kuršių nerijoje sudaro 35 rūšys. Ilgalakis apsaugos režimas, buveinių mozaika ir bendras sausumos trūkumas iš dalies sąlygojo daugumos gyvūnų rūšių didelį tankį ir sukūria unikalias sąlygas jų stebėsenai. Dažnai sutinkamos rūšys yra briedžiai *Alces alces*, Europinės stirnos *Capreolus capreolus*, laukiniai šernai *Sus scrofa*, lapės *Vulpes vulpes*, miškinės kiaunės *Martes martes*, šermuonėliai *Mustela erminea*, barsukai *Meles meles*, *Lepus europaeus*, paprastosios voverės *Sciurus vulgaris*, bebrai *Castor fiber*. Reguliariai registruojamos apsistojusios lūšys *Lynx lynx*. Tarp pačių rečiausių ir saugomų rūšių čia pastebimos ūpinės ūdros *Lutra lutra*, pilkieji ruoniai *Halichoerus grypus* ir pelės mažylės *Micromys minutus*.

Istoriškai Kuršių nerijos fauna susiformavo gyvūnų imigracijos iš kaimyninių žemyninių regionų pagrindu. Įsikūrimo procesas tebesitęsia pirmiausia dėl to, kad nerijos įsisavinimas yra gana sudėtingas iššūkis sausumos gyvūnams, be to, sėkmesijos procesai nerijos ekosistemose sukelia radikalius pokyčius biotopuose. Neriją kertantis paukščių migracijos kelias ir žmogaus veiklos transformacijos tik prisidėjo prie nerijos faunos įvairovės. Sąlyginai neseniai į neriją

prasiskverbė paprastoji angis *Vipera berus*, ondatra *Ondatra zibethica*, usūrinis šuo *Nyctereutes procynoides*, kanadinė audinė *Mustela vison*. Buvo reaktimatuoti bebrai ir laukiniai šernai.

Kultūros vertybės

Ankstesnės gyvenvietės po miškų išskirtimo Kuršių nerijoje buvo užpustytos smėliu. Kai kurie pastatai kelis kartus buvo keliami į naujas vietas. Ne visų gyvenviečių egzistavimo vietos yra žinomos. Tradiciškai, dėl natūralių (klimatinių, geomorfologinių, kitų) priežasčių gyvenvietės buvo kuriamos Kuršių marių pakrantėje. Susiformavo specifinė žvejų sodybos struktūra. Ties sklypo ribomis būdavo renčiami 2–3 statiniai (gyvenamasis namas, rūkykla, kiti pastatai). Netgi etnografinių pastatų orientacija buvo tipinė.

Kuršių nerijos gyvenvietės iki 19 a. buvo tipiški žvejų kaimai – ypatingos reikšmės kuršių bendruomenės gyvenimo būdo ir etnografinių tradicijų, daugiau nepuoseljamų Kuršių nerijoje, paminklai.

19 a. prasidėjo profesionali pastatų statyba. Švyturiai, bažnyčios, mokyklos, vilos, viešbučiai buvo statomi Kuršių nerijai būdingu architektūros stiliumi.

Kuršių nerijos gyvenvietės yra gyvenimo būdo pritaikymo natūralioms sąlygoms, harmoningo sugyvenimo su gamta, pavyzdžiai.

161 Kuršių nerijos objektų yra Lietuvos Respublikos kultūros paveldo vertybių sąrašė ir 16 Rusijos Federacijos kultūros paveldo vertybių sąrašė (4 priedas).

Gyvenvietės

Svarbiausios ir vertingiausios Kuršių nerijoje kultūros paveldo požūriū yra senosios žvejų gyvenvietės. Pirmosios žinios apie gyvenvietes istoriniuose šaltiniuose pasirodė 13 a. vidurio užrašuose apie Livonijos Ordino žygį į Klaipėdą. Nuo seniausių laikų senasis kelias jungė Karaliaučių su Ryga ir driekėsi Kuršių nerija, vėliau tapęs kariatų keliu, įtakojusiu teritorijos apgyvendinimą ir gyvenviečių išsidėstymą. Įrašuose minimos šiame kelyje buvusios pašto stotys ir arklių keitimo namai. Šiose stotyse būdavo įkuriamos smuklės ir užėigos namai. Gyvenvietės įsikūrusios prieš miškų išskirtimą buvo palaidotos po smėlio kopomis arba pastatai buvo nukelti. Nuo 19 a. pradžios Kuršių nerijos gyvenvietės buvo kuriamos tik išilgai Kuršių marių pakrantės, saugesnėse vietovėse. Ilgi ir siauri sodybų sklypai paprastai išėisdavo nuo marių iki pat pajūrio kelio. 19 a. pabaigoje nerijos gyvenvietėse pradėti statyti profesionalios architektūros statiniai: švyturiai, bažnyčios, mokyklos, vilos, viešbučiai, kurie vietinių tradicijų įtakoje įgavo originalų stilių. Tipinės pakrantės žvejų gyvenvietės susiformavo dar iki 20 a. pradžios. Statinių išdėstymas ir architektūra ėmė keistis, ieškoti naujų išraiėkos formų, nerijai įgavus rekreacinės teritorijos svarbą, kuomet apgyvendintos vietovės tapo svarbios kaip kurortai. Juodkrantė tapo garsiu sveikatingumo kurortu dar iki 1840 m., Nidai, Preilai ir Pervalkai kurorto statusas buvo suteiktas 1933 m. Kurorto reikmės ir naujos statybinės medėziagos lėmė statinių išdėstymo žvejų sodybose ir kaimuose tradicijų ir kraštovaizdžio pokyčius. Gyvenviečių aplinka, įsiliejimas į jūros ir marių kraštovaizdį pakito (namai pradėti statyti atokiau nuo marių, arčiau pajūrio kelio). Gyvenvietes supantys miškai tapo tvarkomi laikantys parkų priežiūros principų, įrengti ventilicijos kanalai, nutiesti takeliai link jūros, įrengti paplūdimiai. Gyvenvietės kartu su supančia aplinkos zona suformavo ypatingus gamtos-kultūros-poilsio kompleksus, liudijančius istorinę gyvenviečių įsiliejimą į aplinką.

Nidos gyvenvietė yra keturis kilometrus nutolusi nuo Kaliningrado srities sienos. Gyvenvietės linijinis išsidėstymas (pagrindinė gatvė driekiasi marių pakrante), susiformavo spontaniškai. Jos planinė ir tūrinė, erdvinė kompozicija faktiškai susiformavo iki 19 a. pabaigos. Kai kurios šalutinės gatvės, dažniausiai aklagatviai, įsilieja į pagrindinę. Statinių pobūdį nulemdavo kraštovaizdis: plitimą į vakarus ribojo mišku apaugusios smėlio kopos, į rytus – marios. Tankus

kelių ir takelių tinklas jungia Nidą su mariomis ir jūra. Visa suformavo neatskiriamą geologinį – kultūrinį kompleksą. Nida yra didžiausia Kuršių nerijos gyvenvietė.

Preilos gyvenvietė įsikūrusi 9 km į šiaurę nuo Nidos. Pirmosios sodybos šioje gyvenvietėje kūrėsi nepadrikai, bet grupėmis, taip formuojantis unikaliems miesto kompleksams. Dauguma Preilos gyventojų buvo žvejai, taigi jie kūrėsi marių pakrantėje, jų sodybos buvo statomos arčiau vandens. Svarbiausias elementas – kelias-gatvė, veda nuo vakarinės gyvenvietės dalies ir atskiria teritoriją nuo supančio miško. Nebuvo jokių naudoti tinkamų skersinių kelių vedančių link marių. Kelių-gatvių ir takų tinklas buvo paprastas, lengvai naudojamas ir išliko beveik nepakitęs iki šių dienų. Kaimiškas Preilos charakteris yra ypač vertingas, etnografinė jos vienovė buvo išlaikyta nepaisant to, kad neišliko 19 a. statiniai.

Po Alksnynės, Pervalka yra mažiausia Kuršių nerijos gyvenvietė. Ji įsikūrusi pusiaukelėje tarp Nidos ir Juodkrantės (13 km nuo Nidos). Dauguma sodybų buvo kuriamos palei Kuršių marias, visos jos išsidėstę ruože tarp pajūrio kelio ir marių. Iki 20 a. trečiojo dešimtmečio Pervalka buvo žvejų gyvenvietė su kompaktiškais vienašoniais pastatais. Po II-ojo pasaulinio karo dauguma sodybų buvo nugriautos. Šiandien Pervalka – modernią architektūrą imituojančios gyvenvietės pavyzdys.

Kraštovaizdis sąlygojo unikalią planinę ir erdvinę Juodkrantės gyvenvietės struktūrą. Gyvenvietė ištiso palei marias vakarinėje kelio pusėje įsikišdama į slėnius tarp kopų gūbrių ir persikeldama per kelią į rytinę pusę. Mišku užaugę kopagūbriai dalina gyvenvietę į kelias dalis. Iki 1942 m. Juodkrantė buvo svarbiausia žvejų gyvenvietė Kuršių nerijoje ir reikšmingiausias sveikatingumo kurortas. Nuo 17 iki 20 a. septynios atskiros gyvenvietės susiformavo jos teritorijoje, kiekviena unikali savo skirtinga planine struktūra, erdvine kompozicija, statymo būdu ir architektūros stiliumi, kurių pėdsakai dar gali būti atsekti. Šio amžiaus pradžioje visos jos buvo apvienytos į vieną urbanistinį teritorinį kompleksą.

Alksnynės sodybvietė buvo įkurta tarp pajūrio kelio ir marių. 19 ir 20 amžių sandūroje čia veikė miškininkystės ūkis. Į kopų ir natūralaus miško kraštovaizdį įsiliejanti sodyba gerai matoma nuo kelio.

Šiauriausia Kuršių nerijos dalis vadinama Smiltynė. Iki 19 a. vidurio teritorija nebuvo urbanizuota. Šio pajūrio sveikatingumo kurorto istorija prasidėjo 19 a. antroje pusėje. Nuo 1900 m. tarp Klaipėdos ir Smiltynės prasidėjo susisiekimai keltais ir laivais. Nuo Lietuvos Respublikos nepriklausomybės pradžios Smiltynė tapo ne tik garsiu sveikatingumo kurortu, bet ir svarbiu vandens sporto centru. Buvo nutiesti nauji takai ir keliai, nusileidimo takai, įrengti paplūdimiai.

Visos paminėtos gyvenvietės yra įtrauktos į Lietuvos Respublikos kultūros paveldo sąrašą.

Pastatai

Dauguma išlikusių kultūrinę vertę turinčių Kuršių nerijos pastatų buvo pastatyti 19 a. pabaigoje – 20 a. pradžioje. Jie buvo išsamiai rekonstruoti, padidinti ar netgi perstatyti 20 a. trečiu ir ketvirtu dešimtmečiu. 19 a. vidurio žvejų sodybos buvo medinės, sienos – tašytų pušies rąstų, stogai dengti šiaudais ar nendrėmis. Sodybą sudarė 2–3 statiniai: medinis namas, galvijų pašiūrė, rūkykla – dažniausiai išdėstyti sklypo pašalėse, viduryje paliekant laisvos vietos daržui, uogų krūmams, žvejybos tinklų džiovinimui. Namas visada buvo statomas arčiau marių, nusuktomis nuo marių durimis, laikantis pajūrio Lietuvos tradicijų, buvo statomi dviejų galų namai su erdvium prieangiu, be grindų, kurio viduryje paprastai buvo taisomi žvejybos tinklai. Sklypų ribas žymėjo gluosnių tvorelės, nuo 19 a. pabaigos jau dažniausiai medinės tvorelės ar gyvatvorės. Kartais sodybų sklypai būdavo aptverti senais žvejų tinklais. Pajūrio architektūrą reprezentuoja unikalų etnografinį stilų išlaikę žvejų namai. 20 a. pradžioje sveikatingumo kurortų poreikiai ir naujos statybinės medžiagos įtakos statinių išdėstymo ir gyvenviečių

planavimo tradicijų kaitą. Viešbučiai, vilos buvo statomos, žvejų namai plečiami ir didinami, pristatomos mansardos, viena dalis namo pritaikoma poilsiautojams, pristatomos ir didinamos verandos. Nemažai namų buvo statoma paneigiant senąsias žvejų gyvenviečių tradicijas. Namus imta statyti atokiau nuo marių ir arčiau pajūrio kelio atgręžtus į marias ar kelią, sienos apkalamos lentomis, kraiginiai stogai keičiami stačiašlaičiais, nendrės keičiamos čerpėmis. Išorinės sienos dažniausiai būdavo dažomos tamsiai ruda ar tamsiai mėlyna spalvomis, puošiamos perforuotomis smailėmis, taip vadinamais „žirgeliais“, vėtrungės drožinėjamos augalų motyvais, langų rėmai dažomi baltai ir mėlynai. Žvejų sodybos aptvertos medinėmis, rudai dažytomis tvoromis baltais smailgaliais. Atsirado žvejų sodybos ir vilos hibridų – vasarnamių. Sodybų sklypai padidėjo ir tapo pritaikyti vasaros poilsiui. Statinių išdėstymas gyvenvietėse pasikeitė. Režantacinis ir kurortinis gyvenviečių charakteris buvo nulemtas medinių vasarnamių su jų į gatves atsuktai fasadais, dažnai dviejų aukštų ar su mansardomis, per abu aukštus pakeltai paradiniai įėjimai, ir didžiulėmis verandomis. Jie dekoruoti žvejų gyvenvietėms būdingais tradiciniais drožiniais, smailėmis, vėtrungėmis, langinėmis.

Pervalkos švyturys turi technologinę, architektūrinę ir kraštovaizdinę vertę. Tai tūrinis statinys dirbtinėje saloje. Sala supilta iš didelių riedulių ir sutvirtinta aplink išdėstytais betoniniais luitais. Švyturio cokolis sumūrytas iš skaldytų akmenų, sienos iš metalo lakštų, su stebėjimo tilteliu bokšto viršuje, stogas – kupolo formos.

Kuršių nerijos statiniai išlaikė liaudiškos architektūros bruožus, išlikę iki šių dienų jie ne tik tebėra aktyviais kultūrinio kraštovaizdžio elementais, bet ir tautos gerovės simboliais, įtrauktais į Lietuvos Respublikos kultūros paveldo sąrašą.

Neringoje išliko dvi neogotikinio stiliaus evangelikų liuteronų bažnyčios: Juodkrantėje ir Nidoje. Juodkrantės evangelikų liuteronų bažnyčia buvo pastatyta 1884–1885 m. Ji pastatyta pusiaukelėje tarp Smiltynės ir Nidos. Kuršių marios yra į rytus nuo kelio. Bažnyčia yra raudonų plytų, vienos navos, stačiakampio formos plano statinys, su siauresne ir žemesne nei nava presbiterija, užsibaigiančia trumpoje ir stačioje sienoje. Ant šiaurinio navos šono stovi kvadratinis bokštas, žema zakristija yra rytiniame šone šalia presbiterijos. Pagrindinis bažnyčios fasadas yra simetriškas, vertikali kompozicijos su dominuojančiu trijų fazių bokštu. Bokšto pagrinde aštrių arkų portalas. Šoniniai fasadai puošti aštriaarkiais langais ir statmeno pjūvio kontraforsais. Bažnyčios interjeras vientisas. Dekoruotos medinės lubos ir liturginiai objektai – altorius, sakykla, vargonai – kontrastuoja baltoms tinkuotoms sienoms.

1945 m. ši evangelikų liuteronų bažnyčia buvo uždaryta. 1976 m. joje įkurtas miniatiūrų muziejus. Bažnyčia sugrąžinta Liuteronams 1988 m. Katalikai naudojo pastatą kartu su jais. 1995 m. lėšomis, gautomis iš Vokietijos, bažnyčios interjeras buvo rekonstruotas.

Evangelikų liuteronų bažnyčia Nidoje buvo pastatyta 1887–1888 m. Ji stovi ant kalvos, priemiškyje, apsupta pušų. Kapinės yra į šiaurę nuo bažnyčios, Pamario gatvė yra į rytus. Į ją iš bažnyčios nusileidžiama laiptais. Bažnyčia yra vienos navos raudonų plytų, stačiakampio formos plano pastatas, su siauresne ir žemesne nei nava presbiterija, užsibaigiančia trumpoje ir stačioje sienoje. Ant šiaurinio navos šono stovi kvadratinis bokštas šiek tiek išsikišantis virš navos. Pagrindinis fasadas – simetriškas, jame dominuoja trijų fazių bokštas. Aukštą viduriniąją fazę dalina siauros nišos ir mažas apskritas langas. Dekoratyviausia – viršutinė dalis. Bažnyčios interjeras – vientisas. Tamsaus medžio lubos ir navą iš trijų pusių supanti galerija kontrastuoja balto tinko sienoms. Ažuolinį altorių presbiterijoje atskiria triumfo arka, prieš ją siena su trimis smailios arkos formos vitražiniais langais. 1960 m. ši evangelikų liuteronų bažnyčia buvo uždaryta. 1969–1988 m. joje veikė istorinis Neringos muziejus.

1988 m. bažnyčia buvo sugrąžinta tikintiesiems. Bažnyčia taip pat naudojama Katalikų. 1991 m. presbiterija buvo perdažyta ankstesnėmis spalvomis, išdrožtas naujas azuolo altorius, sakykla, pagaminti nauji suolai.

Iki 19 a. vidurio privažiavimai nuo Klaipėdos pusės nebuvo apsaugoti. 1865 m. kyšulio gale pradėtas statyti Neringos fortas. Jo statyba užbaigta 1871 m., tačiau karo metu jis buvo sugriautas. 1969 m. buvo priimtas sprendimas forte įkurti jūrų muziejų. Tai įtvirtintas šešiakampio formos statinys pritaikytas ilgalaikei žiedinei gynybai pastatytas pagal Otto von Bismarko, Vokietijos ministro pirmininko, nurodymus.

Fortas ir dvi neogotikinės evangelikų liuteronų bažnyčios yra įrašytos į Lietuvos Respublikos kultūros paveldo registrą.

Kiti objektai ir vietovės

Kiekvienas žvejų kaimas Kuršių nerijoje, mažesnė ar didesnė gyvenvietė turėjo savo kapines su antkapiniais paminklais, krikštais, būdingais tik Kuršių nerijos gyventojams. Krikštas yra viena seniausių antkapinių paminklų formų, pradėtas statyti nuo 17 a. Tai skirtingai profiliuotos medinės lentelės vaizduojančios augalus, paukščių ir arklių galvas, žmogaus siluetą ir pan. Dauguma palaidotųjų buvo žvejai. Vietovėse, kur kaimai buvo palaidoti po smėliu, kapinių neišliko.

Visos keturios išlikusios Kuršių nerijos gyvenvietės – Nida, Preila, Pervalka ir Juodkrantė – turi senąsias kapines. Didžiausios ir gražiausios – senosios Nidos kapinės. Senosios Preilos ir Pervalkos kapinės gerokai mažesnės. Nemažai kapų jau neprižiūrimi, krikštai dingę, mediniai krikštai nyksta. Tik dalis senųjų kapinių išlikusi Juodkrantėje, kur žmonės vėl pradėti laidoti tik po karo, kai senieji antkapiai išnyko.

Dvi pagrindinės senųjų antkapinių paminklų grupės Kuršių nerijoje – mediniai ir metaliniai. Mediniai paminklai yra žemi mediniai kryžiai ir krikštai. Krikštai išliko ir yra gerai išsaugoti tik senosiose Nidos kapinėse. 1975 m. jie buvo restauruoti liaudies meistro Eduardo Jonušo rūpesčiu ir pastangomis.

Metaliniai paminklai – dažniausiai masyvūs kaltiniai ar išlieti kryžiai, panašūs į statytus Lietuvoje ar Vokietijoje 19 a. pabaigoje – 20 a. pradžioje. Porceliano (ar kartais medžio) lentelės su vardais ir datomis, dažnai su epitafijomis, būdavo pritvirtinamos prie kryžių. Nemažai kryžių turi meninę vertę.

Atskirai paminėtinos miškininkų ir kopų apželdintojų kapinės, kuriose palaidoti kopų apželdinimo pradininkai Gottliebas Kuvertas ir jo sūnus Georgas Dovydas Kuvertas. Siekiant įamžinti jų atminimą Nidos gyventojai užsakė antkapinį paminklą. Klasicistinio stiliaus paminklas buvo pagamintas Karaliaučiuje, Vokietijoje, 1864 m.

Visos Kuršių nerijos kapinės buvo ištyrinėtos, istoriniai tyrimai atlikti, parengti kapinių sutvarkymo projektai.

Įdomu pažymėti, kad aukštosios Kuršių nerijos kopos buvo naudotos sklandymui. 1933 m. Kauno universiteto aviacijos bendrijos iniciatyva ir pastangomis Nidoje buvo įkurta pirmoji sklandymo mokykla Lietuvoje, kurioje sklandymo sporto pagrindus įgijo vėliau pasauliniu lygiu išgarsėję sklandymo pilotai. Unikaliuose gamtinėse sąlygose buvo atlikti pasaulyje žinomi skrydžiai bevariklėmis transporto priemonėmis.

Visos Kuršių nerijos senosios kapinės ir kitos paminklinės vietos yra įtrauktos į Lietuvos Respublikos kultūros paveldo registrą.

Gamtiniai ištekliai

Pagrindiniai Kuršių nerijos gamtiniai ištekliai yra mediena, natūralūs rekreaciniai ištekliai –

miškai, paplūdimiai, akvatorijos ir estetiškos vertybės, žuvų išteklių, ir mineraliniai išteklių (gintaras).

Medienos išteklių nėra itin geros kokybės. Kita vertus, medienos išteklių naudojimas dėl apsaugos režimo yra uždraustas. Leistas tik miško kirtimas retais sanitariniais ir estetiniais tikslais, mažas kiekis medienos gali būti naudojama šildymui. Kuršių nerijos miškuose populiarus grybavimas.

Gamtiniai poilsio išteklių (sausieji pušynai, platūs smėlio paplūdimiai, seklūs smėlioti krantai, švarus jūros vanduo, taip pat vaizdingos apylinkės) Kuršių nerijoje yra ypatingos kokybės ir turi didelį poilsio industrijos vystymo potencialą. Visgi, gamtos ir kultūros paveldo apsauga yra svarbiausias prioritetas, todėl galiojančių įstatymų yra nustatyti poilsio industrijos plėtros apribojimai. Intensyvi rekreacinė veikla gali būti vystoma tik gyvenvietėse ir joms gretimose teritorijose. Šiuo tikslu buvo įsteigtos specialios rekreacinės zonos. Ekologinio turizmo plėtra turi geras perspektyvas Kuršių nerijoje.

Žvejyba Kuršių nerijoje turi ilgas tradicijas. Ne visa Kuršių nerijos akvatorija patenka į nacionalinio parko ribas, taigi tikrąjį žuvų išteklių kiekį parke nustatyti sunku.

Kuršių nerijoje ir Kuršių marių akvatorijoje yra šiek tiek gintaro išteklių. Šiuo metu, gintaras nėra kasamas, ir jo gamybos galimybės dar turi būti tiriamos.

Maždaug 30 km tolyn nuo Nidos Baltijos jūroje buvo aptikti keli naftos išteklių šaltiniai. Buvo nutarta nesiimti jų eksploatacijos.

b) Istorinės aplinkybės ir raida

Maždaug prieš 5 tūkstančius metų, Litorinos periodo pradžioje lėtai kylantis rytinis Baltijos jūros krantas buvo veikiamas griaunančios bangų jėgos. Kranto griovimas vyko ir šiek tiek toliau į pietus, Sambijos pusiasalyje. Buvo nuplauta nemažai smėlio, ir pietvakarių srovės nunešė jį tolyn į šiaurę. Smėlis nusėdo suformuodamas ištisines seklumas palei salas. Pradedant nuo pietinės dalies ištsusi smėlio juosta susiformavo ant moreninių salų ir sąnašų pagrindo. Laikui bėgant vėjas supustė jos paviršius į kopas. Nerija ištsio ir užaugo. Ji vis augo.

Kuršių nerijos reljefas periodu tarp pirmojo tūkstantmečio prieš Kristų pradžios ir 16 a. gerokai skyrėsi nuo dabartinio. Pakrantė galutinai susiformavo su priešakiniu baltų kopų gūbriu ir smėlynų kompleksu. Pirmą kartą slenkančios kopos paminėtos 13 a. antrosios pusės pradžios eiliuotoje Livonijos kronikoje.

Tarpai ar taip vadinami „vartai“ atskyrė baltąsias kopas. Esant palankiam vėjui jūros bangos ir pakrantės ar kopų šlaito smėlis įsiverždavo pro juos į vidinę neriją. Dėl besikaupiančio smėlio „vartai“ paaukštėdavo su kiekviena nauja smėlio gelme.

Šaltų ir sausų klimatinių etapų metu įsivyrėdavo smėlio akumuliacijos procesai, šiltu ir drėgnu metu – prieškopinių erozija. Jūros vandens pralaužos žemiausiose vietovėse suformavo sąsiaurius (ties nerijos pagrindu Lesnoje ir Rybachy gyvenvietėse). Trumpalaikės jūros vandens proveržos į Kuršių neriją užregistruotos 1404, 1441, 1497, 1509, 1680, 1791, 1818, 1830, 1874, 1889, 1895, 1962, 1983, 1990-91 m. Krantų stiprinimo darbai, statant užtvaras iš žabų ir smėlio maišų, pietinėje nerijos dalyje minimi nuo 15 a.

Baltąsias kopas seka pilkosios kopos, nuo vėjo apsaugotos turtingesne augmenijos paklote. Šios savo ruožtu skiriasi nuo seniausiųjų kopų, apaugusių mišku. Lomose gruntinių vandenų lygis dažnai buvo aukštesnis, todėl jos pelkėtos. Laikui bėgant intensyvus slenkančių kopų judėjimas užpildė šias lomas.

Kaip matyti, nerijos reljefe išsivyravo aiškiai atskirtos teritorijos. Jį sudarė dviejų kartų jungiamosios parabolinės kopos, kai kuriose vietose persidengiančios. Nerija atrodė, kaip „didelė kalnų ir gilių slėnių sankaupa“. Augmenijos paklotė, apsaugojusi kopas nuo erozijos dviejų tūkstančių metų bėgyje, skyrėsi didele įvairove nuo *Psammophitae* slenkančiose kopose iki *Gigrophitae* lomose ir *Evtrophae* seniausioje dirvoje.

Dar iki galutinio nerijos susiformavimo Mezolito epochoje (prieš 5–6 tūkstančius metų) šią vietovę atrado klajojančios gentys. Jų egzistavimo pėdsakai randami visoje nerijos teritorijoje. Senovės nerijos gyventojai mokėjo apdirbti akmenį, kurio jie parsigabendavo iš atokesnių vietovių tam, kad pasigamintų kaulinių įrankių, mokėjo žiesti puodus, gaudyti žuvį, vėliau ir prekiauti su kitomis žemėmis (dažnai randamos monetos).

Pirmajame tūkstantmetyje Vakarų Baltų gentys (kuršių ir prūsų) įsikūrė nerijoje kaip sezoniniai gyventojai, tam kad apsirūpintų žuvimi, arba dėl ritualinių apeigų. Šios aplinkybės ir pagonių pasaulėžiūra lėmė natūralių procesų raidą nerijoje.

9–10 a. Europoje vykęs klimatinis atšilimas sąlygojo jūros lygio kylimą ir dėl šios priežasties susiformavo Kuršių nerijos ištakose Brokisto sąsiauris. Jis buvo padengtas smėliu tik 12 a. Iš visko sprendžiant, tinkama geografinė sąsiaurio padėtis tapo svarbiausia pagonių prekybos centro Kaupo (klestėjusio 800–1016 m.) įsikūrimo priežastimi. Šis reiškinys unikalus, nes tai buvo paskutinė neatkasta didelė Vikingų laikotarpio pirminė miestietiško tipo gyvenvietė.

13 a. Vakarų Baltų nepriklausomybės istoriją pertraukė Teutonų Ordino kryžiuočių įsiveržimas į Prūsiją. Istorinė to meto medžiaga liudija neriją 13 a. buvus panašaus dabartiniam ilgio.

13 a. prūsai buvo palaipsniui užkariauti ir išvyti. Tačiau ginkluoti konfliktai su baltais tęsėsi iki pat 15 a. Kariniams veiksams prasidėjus Kuršių nerija įgijo strateginę svarbą kaip karinis kelias, jungiantis Sambijos pusiasalio centrą su Lietuva. Dėl šios priežasties – gynybai šia kryptimi – ordinas 1252 m. pastatė Memelio, 1283 m. – Noihauzo ir 1372 – Rossitteno pilis. Aplink pilis įsikūrė kolonistų gyvenvietės. Vokiečių emigrantai kūrėsi Kuršių nerijoje turėjo prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų. Šis procesas prasidėjo 13 a. pabaigoje ir tęsėsi 14 a. tiesiant kelius, kertant miškus aplink gyvenvietes arimams ir pievoms, statant gyvenamuosius namus ir karinius objektus. Panašios veiklos aktyvėjimą nulėmė kariškai strateginė pasienio teritorijos padėtis.

Aktyvus naujų teritorijų apgyvendinimas, apsunkintas karo ir epidemijų, pareikalavo milžiniškų energijos šnaudų. 15 a. pradžioje Teutonų ordino galia sumažėjo. Kariniai veiksmai atslūgo. Ramybės periodas nerijoje išgalėjo 1422 m. pasirašius Taikos sutartį su Lietuva. Politinės situacijos stabilizavimasis sudarė galimybę įsikurti pirmajai imigrantų kolonijai – kuršių žvejai iš Liflando nerijoje pasirodė ir rado prieglobstį nuo Livonijos ordino jungo. Tokiu būdu nerijos populiacija ėmė augti. Ekonominėje veikloje dominavo amatininkystė (žuvininkystė ir bitininkystė). Tokia veikla turėjo mažai įtakos nerijos gamtinei aplinkai.

16 a. pradžioje po ordino sekularizacijos Prūsijos ekonominė ir politinė galia ėmė augti. Pastovus pramoninės gamybos, ypatingai stiklo, taip pat druskos, metalurgijos pramonės, laivų statybos augimas Vakarų Europos valstybėse ir Prūsijoje savaime skatino medienos, medžio anglių ir kalio karbonato paklausą. Šių žaliavų artimiausių šaltinių išekvojimas tuo metu skatino tiekėjus ieškoti naujų žaliavų šaltinių. Medienos išteklių nerijoje, taip pat pigus jos transportavimas vandens keliais sąlygojo pigią žaliavų kainą ir geras pajamas.

Tokia politinė situacija ir sąlygos, susidarę vidinėje ir išorinėje rinkose, paskatino masinį miškų kirtimą visoje nerijoje. Aukštaūgius medžius pakeitė dykvietės. Bitininkų įprotis deginti laukus sąlygojo visišką augmenijos sunykimą. Sunykus miškų paklotei, smėlis ėmė nevaržomai judėti

pustomas vėjo.

Pirmieji įrašai apie gyvenvietes užplūstantį smėlį siekia 16 a. Tuo metu kai kurios nerijos teritorijos buvo smėlio užtvirtos. Iki 18 a. pabaigos kelios bendruomenės gerai prižiūrėjo miško dalis, tačiau vėliau 19 a. jie išnyko visoje nerijoje, išskyrus Rasytę (Rybačy), Nidą, Juodkrantę ir teritoriją tarp Krantz'o (Zelenogradskas) and Grentz'o vietovių (7-ajame nerijos kilometre).

16 a. prasidėjo naujas kopų formavimosi procesas. Pirmiausia aštrios smėlio kruopelės, išskylančios į paviršių, nubrūžindavo medžių kamienus, nugremždamos žievę ir palikdamos juos stovėti plikus. Milijardai smėlio kruopelių sukosi verpetais, suformuodamos smėlio pusnis, grėsmingi smėlio kalnai pakibdavo virš mažų kaimų stogų iš vakarinės pusės. Smėlis verždavosi į trobas, žmonių lovas, girgždėjo tarp dantų žmonėms valgant duoną ir žuvį ir rodėsi, kad įsiskverbdo į kiekvieno žmogaus širdį... Kelis šimtus metų nevaržomi smėlio verpetai užė savo gąsdinančią melodiją. Maždaug 14 kaimų buvo nepajėgūs atsispirti smėlio šturmui ir buvo palaidoti po 30 - 40 metrų aukščio balto smėlio kalnais. Kiti arba buvo perkelti į naujas vietas arba pabėgo į naujas gyvenvietes, dažnai jau nebepajėgdami ten susikurti gerovės.

Slenkantis smėlis palikdamas senųjų kopų smėlio sluoksnį, papildytą šviežiu pakrantės smėliu, sąlygojo reljefo pokyčius ir visišką transformaciją į dykumą. Senųjų kopų liekanos buvo vėliau padengtos šviežio smėlio sluoksniu. Iki 19 a. pabaigos susiformavo dominuojantis šiuolaikinio reljefo elementas – išilginis aukštų kopų gūbrys.

Dykumėjimas sąlygojo visišką vietinių medžių biocenozų genofondo praradimą, kurį pakeitė naujai įvestos rūšys ir nevietinės pušų rūšys.

Smėlio katastrofos neigiamų pasekmių plėtotė, o ypačingai nuolatinė grėsmė gyvenvietėms būti užpustytoms smėliu, grėsmė tranzitinio kelio nerijoje egzistavimui, laivybos kanalo ir marių laipsniškas seklėjimas, paskatino Valstybės teritorijos valdymo administraciją skirti pinigines lėšas ir parengti priemones smėlio sutvirtinimui.

Priemonės kovai su katastrofiškais pasekmėmis buvo taikomos dvejomis kryptimis:

1. Smėlio apsauginis pylimo, kuris užkirstų kelius smėliui veržtis giliau į neriją, statyba. Pagrindiniai pylimo konstrukcijos darbai prasidėjo 1805 m., galutinai pasibaigė 19 a. pabaigoje. Iki šiol tęsiami nuolatiniai erozijos pažeistų pylimo atkarpų atstatymo darbai.

2. Prieš kurį laiką buvo pradėti slenkančių kopų šlaitų sutvirtinimo žemomis žabu tvorelėmis darbai, taip pat miško atželdinimas. Šie darbai pirmiausia buvo Memelio pirklių pradėti šiauriniame nerijos gale. 1825 m. miškų atsodinimas pradėtas Nidoje, 1843 m. palvėje netoli Rasytės, 1877-1882 m. – šalia Rasytės ir Juodkrantės. 1887-1891 m. miškų kultūromis buvo apsodinta Petschberg'o kopa netoli Pilkopės (Morskoje). Teritorijos tarp Preilos ir Pervalkos sutvirtinimas prasidėjo 1897 m. Iki 19 a. pabaigos miškas dengė beveik 50 procentų visos nerijos teritorijos.

Keletą mėnesių nuo 1945 m. sausio Kuršių nerija tapo aktyvių karo veiksmų zona. To pasekmėje daugiau nei 800 hektarų miškų buvo sudeginta. Daugelyje vietovių smėlio slinkimas atsinaujino dėl augmenijos paklotės sunykimo dėl gaisrų, sprogimų ir sunkiasvorių mašinų.

Po II-ojo pasaulinio karo miško atželdinimo nerijoje darbai vėl prasidėjo. Atskirų prieškopinių sujungimas į vientisą apsauginį pylimą turėjo didelę reikšmę nerijos smėlio liūtis sustabdymui. Pakrantės smėlio kelionė ir nusėdimas vidinėje nerijos dalyje buvo sustabdytas. Apsauginio pylimo sulaikytas smėlis nusėdantis paplūdimyje yra žiemos audrų išpustomas. Taigi, nerijos augimas nuo jūros pusės į plotį irgi sustojo.

Kita ištisinio pylimo konstrukcijos pasekmė yra asimetriškos geldos formos nerijos struktūros skersiniu profiliu susiformavimas. Geldos sienos yra pakrantės apsauginis pylimas ir aukštųjų

kopų gūbrys. Štai kodėl palvė yra uždara drenažo sistema. Ypatingai aukštos drėgmės metais į žemąsias palvės teritorijas nuolat plūdo gruntiniai vandenys. Šio reiškinio kulminacinis periodas tęsėsi 1981–1982 m. Tuo metu tam tikri plotai priminė išstisus vandens tvenkinius. Vėliau užsitęsę potvyniai lėmė miškų šiose vietovėse sunykimą. Negyvieji miškai natūraliai užleido vietą beržynams ir alksnynams.

Žmogaus veikla visada įtakojo augmenijos paklotę Kuršių nerijoje. Smėlio kopų nerijos egzistavimui privaloma sąlyga visuomet buvo augmenija, kaip smėlio sutvirtinimo priemonė. Fitomelioracijos istorija nerijoje siekia daugiau nei 200 metų. 1605 m. miškai dengė 75 procentus nerijos; 1700 m. dėl miškų kirtimo liko tik 10 procentų mišku dengiamo ploto. Dėka smėlio sutvirtinimo darbų pradėtų 18 a. antrojoje pusėje ir tęstų iki 19 a., tapo įmanoma ne tik sustabdyti augmenijos nykimą, bet ir 1830 m. sukurti 10 km ilgio pakrantės pylimą (prieškopę), besitęsiantį nuo dabartinio Zelenogradsko iki Lesnoje gyvenvietės. (2 fotografija). 19 a. viduryje ištinio apsauginio pakrantės pylimo konstrukcijos darbai buvo baigti. 20 a. pradžioje nerijos miškų danga jau siekė daugiau nei 50 procentų teritorijos. Šiandien miškų danga Rusijos Federacijos dalyje siekia 71 procentą.

Faunos komplekso formavimasis Kuršių nerijoje tebesitęsia. Paukščių migracijos keliai, kurie kerta neriją, ir žmogaus skatinama rūšių aklimatizacijos veikla įtakoja šį procesą. Vietinėje faunoje atsirado nemažai įvestinių rūšių (usūrinis šuo, amerikinė audinė, ondatra ir kitos). Šiuo būdu intensyvūs gamtiniai kraštovaizdžio raidos procesai (dalies teritorijos užpelkėjimas, kopų žemėjimas, gyvūnų ir augalų rūšių kaita ir kiti) Kuršių nerijoje tebesitęsia. Tai sąlygoja gamtinio komplekso jautrumą antropogeniniams veiksniams. Tuo pat metu Kuršių nerija yra pritaikomojo žemės naudojimo pavyzdys. Tai sąlygojo dinamiškų gamtinių procesų įtaka.

Kelių praėjusių dešimtmečių bėgyje gamtos ir kultūros sistemų apsaugos reglamentas Kuršių nerijoje sugriežtėjo: įvestas medžioklės sąlygų draustinyje režimas; apribotas lankytojų srautas; medžių kirtimo apimtys sumažintos; teritorijos būklės gerinimas vyksta. Po to kai 1987 m. Rusijos pusėje ir 1991 m. Lietuvos pusėje buvo įkurti nacionaliniai parkai apsaugos priemonės dar patobulėjo.

Mokslinių tyrinėjimų istorija

19 a. pabaigoje vokiečių ornitologai atrado, kad Kuršių nerija patenka į gausių paukščių būrių migracijos maršrutą, todėl yra ypatingai palanki vieta migracijos tyrimams. 1901 m. I.Thienemannas įsteigė pirmąją ornitologijos stotį pasaulyje pavadintą „Vogelwarte Rossitten“ Rasytėje (dabartinėje Rybachy gyvenvietėje). Pirmą kartą pasaulyje paukščių žiedavimo metodas buvo išbandytas čia tokiu dideliu mastu. Tuo metu šis metodas tik visai neseniai buvo pristatytas mokslininko H.Mortenseno. Daugiau nei 1 milijonas migruojančių skirtingų rūšių paukščių buvo žieduoti šioje stotyje iki 1942 m. „Vogelwarte Rossitten“ tapo pirmaujančia ornitologijos mokslo institucija Europoje ir visame pasaulyje paukščių migracijos tyrimų srityje. Jau 1931 m. vokiečių ornitologai parengė pirmąjį paukščių migracijos atlasą (Schuz, Weigold, 1931).

1956 m. Tarybų Sąjungos Mokslų akademijos Zoologijos instituto ornitologijos (vėliau – biologijos) stotis buvo įkurta Rybachy gyvenvietėje. Nuo pat įkūrimo iki dabar Biologijos stoties Kuršių nerijoje veiklos bazė sudaro sąlygas fundamentaliems tyrimams migruojančių paukščių masinio žiedavimo ir migracijos srityse.

Kasmet stoties darbuotojai žieduoja nuo 60 iki 100 tūkstančių praskrendančių paukščių. Nuo 1957 m. daugiau nei 1,5 milijono paukščių (daugiau nei 170 rūšių) buvo žieduotos Biologijos stotyje. Iki dabar daugiau nei 7 tūkstančiai tolimų pasikartojančių žiedų radimų ir beveik 30 tūkstančių pasikartojančių Kuršių nerijoje žieduotų paukščių sugavimų buvo užfiksuoti.

Biologijos stotyje taip pat vykdomi fundamentalūs pasirinktų paukščių rūšių populiacijų

ekologijos, demografijos ir sausumos elgesio tyrimai. Rybachy gyvenvietėje esanti Biologijos stotis dalyvauja praktiškai visuose Europos masto projektuose, susijusiuose su migruojančių paukščių tyrimais.

Kuršių nerijoje surinkti duomenys leidžia spręsti apie pokyčius skirtingų rūšių skaičiuje labai didelėse Šiaurės Rytų Europos teritorijose. Dėl šios priežasties per kelis pastaruosius metus biomonitoringas tapo viena svarbiausių migruojančių paukščių tyrimų Kuršių nerijoje kryptimi. Tyrimai yra atliekami bendradarbiaujant su „Vogelwarte Radolfzell“ ornitologijos stoties darbuotojais.

c) Vėliausių įrašų apie vietovę formatas ir data

- miškų išteklių inventorizacija 1998 sausio 1 d. (miškų fondo būklė ir charakteristika);
- 1998 m. nacionalinių parkų (Lietuvos ir Rusijos dalyse) metinės ataskaitos;
- informacinė medžiaga apie parko priežiūrą ir Zelenogradsko administracijos ataskaita apie nacionalinio parko lankymą 1997 m.;
- informacinė medžiaga apie socio-ekonominę vietovės būklę.

d) Esama apsaugos būklė yra aprašyta mokslinėse publikacijose:

1. V.L. Boldyrev *Kuršių nerija: pakrantės zonos būklė ir pakrantės apsaugos klausimai // Kuršių nerijos tyrimų ir gamtos apsaugos problemos*. Kaliningradas, 1998. (rusų kalba)
2. K.V.Bolshakov, V.A. Fedorov *Ornitologiniai tyrimai ir paukščių apsaugos Kuršių nerijoje klausimai // Kuršių nerijos tyrimų ir gamtos apsaugos problemos*. Kaliningradas, 1998. (rusų kalba)
3. A.V. Goushchin *«Kurshskaja Kosa» nacionalinio parko pakrantės vandeny flora, fauna ir antropologinė įtaka. // Kuršių nerijos tyrimų ir gamtos apsaugos problemos*. Kaliningradas, 1998. (rusų kalba)
4. G.G. Koucheneva *Kuršių nerijos floros ir vegetacijos tyrimų lygis. // Kuršių nerijos tyrimų ir gamtos apsaugos problemos*. Kaliningradas, 1998. (rusų kalba)
5. V.I. Koulakov *"Kuršių nerija – kultūros ir istorijos paveldo unikalus gamtos objektas"*, rankraštis, 1998.
6. A.D. Maslov, L.S. Matoussevich *«Kurshskaja Kosa» nacionalinio parko miškų patologinė būklė. // Kuršių nerijos tyrimų ir gamtos apsaugos problemos*. Kaliningradas, 1998. (rusų kalba)

Miškų išteklių lyginamieji duomenys

	Rusijos dalis 1997	Lietuvos dalis 1998
Miškai	70,8%	73 %
Miško vegetacijos dengiamos teritorijos	67,6%	72%
Sodiniai	37,8%	64%
Spygliuočių miškai	63,3%	82%
Lapuočių miškai	0,5%	-
Miško vegetacijos nedengiamos teritorijos	2,8%	28%

Šiuolaikines teritorijos apsaugos ir organizacijos formas sudaro:

a) Lietuvos dalyje – nacionalinio parko administracija ir struktūriniai parko padaliniai (4 miškų ūkiai, 10 miško inspekcijų); parko saugos tarnyba (49 darbuotojai);

b) Rusijos Federacijos dalyje – nacionalinio parko administracija ir struktūriniai parko padaliniai (2 miškų ūkiai, 8 miškų inspekcijos); parko saugos tarnyba (23 darbuotojai).

Pačios vertingiausios vietovės:

a) Nerijos Lietuvos dalyje – 2 griežtos apsaugos draustiniai; 4 kraštovaizdžio draustiniai; 6 etnografiniai draustiniai; 10 gamtos paminklų. Vertingi kultūros objektai įtraukti į nekilnojamųjų vertybių katalogą, tarp jų: 6 miesto teritorijos, 79 pastatai (architektūros, istorijos ir technologijos vertybės), 3 kapinės (istorijos, etnografijos ir meno vertybės);

b) Nerijos Rusijos Federacijos dalyje - 4 griežto apsaugos draustiniai, 6 gamtos paminklai, 6 rezervatai.

e) Nominuojamo objekto teritorijoje veikiančių veiksmų planas ir programos

Informacinė ir edukacinė veikla vystoma šiomis kryptimis: brošiūrų, lankstinukų, turizmo vadovų ir kalendorių leidyba ir platinimas per informacinius centrus ir parko muziejų; paskaitų skaitymas ir ekskursijų organizavimas moksleiviams, bendradarbiaujant su mokyklos miškininkystės organizacijomis; taip pat informacijos sklaida, bendradarbiaujant su leidiniais ir kitomis žiniasklaidos priemonėmis (radijas, televizija, spauda).

4. Valdymas

a) Nuosavybės teisės

Lietuvos dalies Kuršių nerijos nacionalinio parko sausumos teritorija ir akvatorija yra Lietuvos valstybės nuosavybė.

Rusijos dalies "Kurshskaja Kosa" nacionalinis parkas yra ypatingos apsaugos Federalinės svarbos teritorija, Rusijos Federacijos nuosavybė. Žemė, vandenys, paviršiniai mineralai, augalija ir gyvūnija nacionalinio parko teritorijoje valstybės sprendimu yra valdoma nacionalinio parko. Pastatų, struktūrų, istorijos, kultūros ir kitų nekilnojamųjų vertybių esančių parko ribose valdymo teisės taip pat yra priskirtos nacionaliniam parkui. Valstybės vardu "Kurshskaja Kosa" nacionalinį parką valdo nacionalinio parko administracija.

b) Teisinis statusas

Teisinis statusas – nacionalinis parkas. Statusas reglamentuotas Valstybės teisės aktais: Lietuvos dalyje: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. balandžio 4 d. Nr. I-1224 sprendimas "Dėl Dzūkijos, Kuršių Nerijos, Žemaitijos nacionalinių parkų, Trakų istorinio nacionalinio parko ir Viešvilės valstybinio gamtos rezervato įsteigimo". Aplinkos ir kultūros ministerijoms, taip pat Neringos ir Klaipėdos savivaldybėms suteiktos nacionalinio parko kontrolės funkcijos sutinkamai su valstybės teisės aktuose įtvirtintomis nuostatomis.

Rusijos dalyje: RSFSR Ministrų Tarybos 1987 m. lapkričio 6 d. Nr. 423 rezoliucija "Dėl "Kurshskaja Kosa" valstybinio gamtos nacionalinio parko įsteigimo Kaliningrado srityje", pagal Rusijos Federacijos Vyriausybės 1995 m. spalio 9 d. Nr. 990 rezoliuciją patvirtinančią Vyriausybės 1987 m. sprendimą ir nustatančią parko pavadinimo pakeitimą (išbraukiant žodžius „valstybinio gamtos“).

Rusijos Federalinė miškininkystės tarnyba, Kaliningrado miškininkystės departamentas, Regioninis gamtos apsaugos komitetas, Zelenogradsko administracinės institucijos vykdo nacionalinio parko kontrolės funkcijas sutinkamai su tokią funkciją apibrėžiančiais dokumentais ir veiklos gairėmis.

c) Apsaugos nuostatos ir priemonės jų įgyvendinimui

Lietuvos pusėje:

Kaip apibrėžta "Kurshskaja Kosa" nacionalinio parko Valdymo plane (Planavimo schemoje) ir Lietuvos Vyriausybės 1994 ir 1995 m. patvirtintoje rezoliucijoje dėl Kuršių Nerijos nacionalinio parko, nacionaliniame parke gali būti diegiamos įvairios apsaugos strategijos ir jų įgyvendinimo priemonės. Jos klasifikuojamos taip:

- teisinės (žiūrėti taip kituose paragrafuose): nustatyti apsaugos programą ir pagrindines apsaugos kryptis (išsaugojimas, apsauga ir kiti režimai);
- teritorinio planavimo (bendrosios, specialiosios ir detaliosios): nustatyti funkcines zonas, apsaugos, rekreacijos ir kitų veiklos rūšių prioritetus teritorijoje; vietovei būdingas apsaugos priemones; bet kokia veikla turi būti plėtojama tik sutinkamai su patvirtintais teritorinio planavimo dokumentais;

- ekonominės: reguliuoti lankytojų skaičių;
- mokslinės: suteikti pagrindą teritorinio planavimo dokumentų parengimui, stebėsenos sistemos įdiegimui, konkrečių priemonių taikymui ir kt.;
- konkretios priemonės (jau vykstanti veikla):
 - * miškų valdymo planų diegimas;
 - * pakrantės apsaugos programų diegimas;
 - * senų pastatų išsaugojimas, restauracija, renovacija ir pan.;
 - * pažeistų gamtos vertybių atstatymas;
 - * informacinių ženklų sistemos diegimas;
 - * pėsčiųjų takų, apžiūros aikštelių, kitų priemonių pažintiniam turizmui (ekologiniam turizmui) skatinti įkūrimas.

Siekiant užtikrinti gamtos ir kultūros paveldo bei kultūros kraštovaizdžio apsaugos priemonių įgyvendinimą Aukščiausioji Taryba (Seimas) priėmė sprendimą visą Kuršių nerijos teritoriją išlaikyti Valstybės nuosavybėje.

Rusijos dalyje:

Apibrėžta Rusijos Federacijos 1995 m. Federaliniame įstatyme „Dėl ypatingos apsaugos gamtos teritorijų“ (5, 15, 33, 34 straipsniai) ir 1993 m. „Kurshskaya Kosa“ nacionalinio parko nuostatuose, priimtuose Rusijos Federalinės miškų tarnybos;

„Kurshskaya Kosa“ nacionalinio parko teritorijoje esantys gamtos kompleksai ir apsaugos objektai

1. Nacionalinio parko režimo laikymasis yra prižiūrimas „Kurshskaya Kosa“ nacionalinio parko apsaugos tarnybos, kurią sudaro:

Nacionalinio parko direktorius ir jo pavaduotojai, aukštesnieji valstybės inspektoriai nacionalinio parko apsaugai (departamentų direktoriai, miškininkai, miškininkų padėjėjai), skyrių valstybės inspektoriai nacionalinio parko apsaugai (miškų prižiūrėtojai, medžioklės specialistai), valstybės inspektoriai nacionalinio parko apsaugai (racionalaus gamtos valdymo organizavimo specialistai, eiguliai ir medžiotojai).

2. Viešosios inspekcijos bei specialiosios savanorių grupės gali būti įtrauktos į „Kurshskaya Kosa“ nacionalinio parko teritorijos apsaugą. Nacionalinio parko administracija ir jos tarnybos bendradarbiauja su valstybės kompetentingomis institucijomis vandens išteklių, žuvų apsaugos ir medžioklės priežiūros klausimais, taip pat vidaus reikalų organais teritorijos apsaugos klausimais.

3. Nacionaliniame parke įdiegtas varijuojantis ypatingos apsaugos režimas. Jis identifikuoja ir tuo būdu priklauso nuo atskirų nacionalinio parko funkcinių zonų gamtos apsaugos specifikos. Atskirtos draustinio, kontroliuojamos apsaugos, rekreacinė, apsauginė pakrantės kopos sutvirtinimo ir kitos zonos.

4. Pagal Federalinio įstatymo „Dėl ypatingos apsaugos gamtos teritorijos“ 15 straipsnį bet kokia veikla, galimai žalinga gamtos kompleksams, augmenijai ir gyvūnijai, istorijos ir kultūros vietovėms ir prieštaraujanti nacionalinio parko tikslams, yra draudžiama, ypač:

- popaviršinių mineralų gavyba;
- automobilių magistralių, vamzdynų, elektros linijų tiesimas; ekonominių ir rezidencinių kompleksų ir infrastruktūros, nesusijusios su nacionalinio parko veikla, statyba bei eksploatavimas;
- masinis ar atskirų medžių kirtimas, medžių sakinimas terpentino gumos gamybai,

komercinė medžioklė ir žūklė, komercinis laukinių augalų įsigijimas, bet kokia veikla galinti pažeisti augmenijos ir gyvūnijos buveinių sąlygas bei kita;

5. Ypatingo draustinio statuso pagrindu "Kurshskaja Kosa" nacionalinio parko valstybės inspektoriai turi teisę:

- tikrinti gyventojų ir pareigūnų dokumentus, siekiant išsiaiškinti jų teisę apsiginti ar lankytis, naudotis gamtos išteklių, verstis ekonomine ir kita veikla nacionalinio parko teritorijoje ar jos apsaugos zonose;
- sustabdyti bet kokią gyventojų ar pareigūnų veiklą, jei ji prieštarauja gamtos apsaugos teisės aktams ir nacionalinio parko bei jo apsaugos zonų režimui;
- lankyti bet kokias įstaigas, institucijas ir organizacijas, hidrotechnikos įrengimus, laivus ir kitas transporto priemones, esančias nacionalinio parko teritorijoje bei jo apsaugos zonose su tikslu patikrinti veiklos suderinamumą su gamtos apsaugos teisės aktų nuostatomis;
- įstatymų nustatyta tvarka konfiskuoti nelegaliam gamtos išteklių naudojimui skirtas priemones ir tokios veiklos produktus iš gamtos apsaugos įstatymų pažeidėjų, taip pat atitinkamus dokumentus;
- fiksuoti administracinės teisės pažeidimus gamtos apsaugos, taip pat savo kompetencijos ribose - istorijos ir kultūros paminklų apsaugos srityje, perduoti pažeidėjus milicijai arba gyvenviečių vietos administracijoms;
- kelti bylas prieš įstaigas, institucijas, organizacijas ir gyventojus bei jų asociacijas dėl ekologinių pažeidimų pasekmėje padarytos žalos gamtos ir istorijos-kultūros kompleksams, objektams nacionalinio parko teritorijoje bei jo apsaugos zonose atlyginimo pagal nustatytą procedūrą.

6. "Kurshskaja Kosa" nacionalinio parko apsaugos tarnybos darbuotojai turi teisę nešioti su savimi ginklą, užregistruotą nustatytu būdu, remiantis ginklų įsigijimo taisyklėmis.

7. Draustinis yra griežčiausios kontrolės zona.

- ◆ Parkų (Lietuvos ir Rusijos) administracijos ir jų apsaugos tarnybos, tiesiogiai atsakingos už Kuršių nerijos gamtos ir kultūros vertybių apsaugą ir išsaugojimą;
- ◆ Apsaugą vykdo inspekcijos (sargyba): kiekvieną dieną dirbantys miškų ūkio apsaugos tarnybų darbuotojai (eiguliai); visos teritorijos apsaugą užtikrina kelių patruliavimo sistema;
- ◆ Apsaugą nuo gaisrų užtikrina parkų priešgaisrinės tarnybos, aprūpintos priešgaisrinėms cheminėmis stotimis, transporto priemonėmis ir įranga, atitinkančia esamus standartus.

d) Valdymo įgaliojimus turinčios institucijos

Kuršių Nerijos nacionalinio parko veiklą valdo nacionalinio parko administracija vadovaudamasi Miškų ir saugomų teritorijų departamento prie Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos teisės aktais. Nacionalinio parko administracijai vadovauja direktorius, kurį skiria Departamento vadovas.

Miškų ir saugomų teritorijų departamentas
prie Lietuvos Respublikos
Aplinkos ministerijos
Juozapavičiaus, 9
Vilnius, LT-2600

Nacionalinis parkas Rusijos Federacijos dalyje valdomas dviem lygiais: Federalinės administracijos Maskvoje ir Regioninės administracijos, esančios federalinės struktūros dalimi.

Rusijos Federacija
Federalinė miškų ūkio tarnyba
Piatnitskaia St., 59/19
Moscow, 113184

Kaliningrado srities miškų administracija
Sovetsky prospekt, 13
Kaliningrad, 236007

e) Valdymo įgyvendinimo lygmuo

Nacionalinio parko administracijos adresas:

Lietuvos dalis:

Smiltynė 18
5800 Klaipėda

Lietuva

Direktorius: Vladas Portapas

Rusijos dalis:

Kaliningrado sritis,
Zelenogradsko rajonas,

Ribachy gyv.

Lesnaia, 7

Direktorius: Gennady Teplakov

f) Su vietoje susiję patvirtinti planai

Lietuvos dalies teritorijoje :

Dar iki nacionalinio parko statuso suteikimo teritorijai Kuršių nerijos valdymas ir plėtra buvo vykdoma sutinkamai su bendraisiais ir specializuotais planavimo dokumentais ir atskiromis rezoliucijomis;

Teritorinio planavimo įstatyme numatyta, kad bet kokia veikla teritorijoje gali būti vykdoma tik patvirtintus teritorinio planavimo dokumentus. Kuršių nerijos pagrindinis teritorijos planavimo dokumentas yra 1994 m. Vyriausybės patvirtinta Planavimo schema (valdymo planas), galiojanti iki 2005 m. Šia schema naudojama kaip pagrindu rengiant specialiuosius teritorijos planavimo dokumentus, tokius kaip miškų valdymo planas, rekreacinės veiklos vystymo planas, detalieji gyvenviečių infrastruktūros atskirose rekreacinėse zonose planai, tolesnė infrastruktūros plėtra.

Šios nuostatos yra įtvirtintos nacionalinio parko valdymo plane:

- saugoti, racionaliai naudoti ir atkurti gamtos ir kultūros paveldą, kraštovaizdžio vertybes, ir rekreacinius išteklius,
- užtikrinti architektūros tradicijų besiplečiančiose gyvenvietėse tęstinumą, sudaryti palankias gyvenimo sąlygas,
- vystyti infrastruktūrą,
- vystyti rekreacinę ir tradicinę ekonominę veiklą.

Detalieji gyvenviečių valdymo planai buvo parengti 1993 m., tuo pat metu kaip ir planavimo schema. Išskyrus 1994 m. Statybų ir miesto plėtros ministerijos bei Aplinkos apsaugos ministerijos patvirtintą Smiltynės gyvenvietės detalų planą, kiti planai iki šiol nėra patvirtinti.

Miškų valdymo planas buvo parengtas ir patvirtintas 1987 m. Naujasis planas yra ankstyvojoje rengimo stadijoje.

Rusijos dalies teritorijoje:

1. Rusijos Federacijos Vyriausybės 1987 m. lapkričio 6 d. Nr. 423 rezoliucija „Dėl „Kurshskaja Kosa“ nacionalinio parko įsteigimo“, apibrėžiant jo erdvinės ribas ir teritoriją, įskaitant parko objektus, kintamą apsaugos režimą (suskirstymą zonomis) ir parko tikslus.

2. Suderinti planavimo dokumentai:

- Dokumentai, pagrindžiantys „Kurshskaja Kosa“ nacionalinio parko steigimą (1987 m.),
- „Kurshskaja Kosa“ nacionalinio parko Bendrojo plėtros plano projektas“ (1989).

- “Turistų lankymo maršrutų tobulinimo laikinas projektas” (1989).

Išsaugojimo, kontrolės ir parko išteklių naudojimo priemonės, ir jų įgyvendinimo galutiniai terminai yra nustatyti šiuose projektuose. Teritorijos organizavimo, pagrindinių objektų konstrukcijos, teritorinių patobulinimų etapai taip pat yra apibrėžti. Mokslinių tyrimų ir planavimo darbų tipų ir apimčių rekomendacijos taip pat juose pateiktos, kaip ir kita.

3. Galiojantį metinį gamybos – finansinį planą rengia parko administracija ir tvirtina Rusijos Federacijos Federalinė miškų tarnyba. Juose numatomi konkrečių priemonių tipai, apimtys ir taikymo laikas, kaštų sąmatos ir finansavimo šaltiniai.

g) Finansavimo šaltiniai ir lygmenys

Lietuvos dalyje:

Finansavimo šaltiniai	1997 m. LTL/USD \$	1998 m. LTL/USD \$
Valstybės biudžetas	900 000/225 000	1 914 000/478 500
Miškų fondas	300 000/75 000	190 000/47 500
Valstybinis gamtos fondas	100 000/25 000	206 000/51 500
Savivaldybės gamtos fondas	20 000/5 000	16 000/4 000
Tarptautinė parama	200 000/50 000	102 000/25 500
Parko lėšos		184 000/46 000
Iš viso:	1 520 000/380 000	2 612 000/653 000

Vidutinis mėnesio darbo užmokestis nacionaliniame parke 1998 m. buvo 900 litų (225 JAV doleriai).

Rusijos dalyje:

Finansavimo šaltiniai	1997 Rbl./USD \$	1998 Rbl./USD \$
Valstybės biudžetas	312 000/62 400	310 000/51 700
Parko lėšos	868 100/173 600	1 430 000/143 000
Pajamos iš rekreacinių paslaugų	1 684 600/336 900	2 244 000/225 000
Kita (tarptautinė pagalba)	742 900/148 600	1 341 000/134 000
Iš viso:	3 607 600/721 500	5 325 000/553 700

Vidutinis mėnesio darbo užmokestis nacionaliniame parke 1997 m. buvo 826 rubliai (138 USD), 1998 m. - 708 rubliai (70 USD).

Papildomas finansavimas reikalingas apsauginio pakrantės pylimo rekonstrukcijai ir išlaikymui; įvažiavimų atnaujinimui ir panašiai veiklai, energijos, šildymo ir vandentiekio sistemų atnaujinimui, buities atliekų tvarkymui.

h) Apsaugos ir tvarkymo ekspertizės ir apmokymų šaltiniai

Lietuvos dalyje:

26 iš 71 nacionalinio parko darbuotojų turi aukštąjį išsilavinimą, 10 – specializuotą aukštesnįjį išsilavinimą. 1998 m. 5 asmenys baigė kvalifikacijos kėlimo kursus, 4 darbuotojai tobulinosi mokymuose.

Rusijos dalyje:

11 iš 108 nacionalinio parko darbuotojų turi aukštąjį išsilavinimą, 15 specializuotą aukštesnįjį išsilavinimą. 1997 m. 5 asmenys studijavo tęsdami savo darbą. 4 asmenys baigė kvalifikacijos kėlimo kursus, 12 asmenų buvo apmokyti eigulių ir nacionalinio parko miško priežiūros darbuotojų kursuose.

i) Lankytojams teikiamos paslaugos ir statistika

Lietuvos pusėje:

Turizmo infrastruktūra Kuršių nerijoje yra daugiausia koncentruota Nidos, Juodkrantės, Smiltynės, Preilos, Pervalkos gyvenvietėse. Veikia 80 viešbučių ir vasarnamių, taip pat restoranai, kavinės, kitos įstaigos, kurios daugiausia sutelktos Nidoje. Vienu metu viešbučiuose ir vasarnamiuose pagal lovų skaičių galėtų apsistoti beveik 618 tūkstančių svečių. Vietiniai Kuršių nerijos gyventojai gali pasiūlyti papildomų 355 tūkstančius lovų vasaros metu. Naujų viešbučių ir vasarnamių statyba yra uždrausta, tačiau senieji gali būti rekonstruojami (išvengiant matomo išsiplėtimo) tam, kad patenkintų lankytojų reikmes.

Visi paplūdimiai yra atitinkamai įrengti; labai mažai miško parkų yra pritaikyti lankytojams. Vasaros metu lankytojai leidžia laiką paplūdimiuose, ypatingai Smiltynės zonoje (prieš dešimt metų iki 20 tūkstančių lankytojų per dieną, dabar iki 16-17 tūkstančių lankytojų per dieną). Smiltynė yra labiausiai mėgstama vienos dienos lankytojų atvykstančių iš Klaipėdos.

Smiltynės zonoje esantis Akvariumas labai populiarus tarp Kuršių nerijos lankytojų. Šalia Akvariumo įrengtas Jūrų muziejus.

Ekologinio turizmo infrastruktūra kol kas neišvystyta.

Rusijos dalyje:

Parko teritorijoje veikia 2 viešbučiai, 24 turistų nakvynės namai, 1 ekologinė stovykla ir "Kurshskaja Kosa" nacionalinio parko muziejus;

Įrengtos 8 automobilių stovėjimo aikštelės, 8 apžiūros aikštelės, 56 įrengtos poilsiavietės ir 7 specialios maudymosi vietos;

Vykdomi 4 pažymėti rekreaciniai maršrutai.

Poilsiautojai gali rinktis iš 1790 poilsui ir turizmui pritaiktų vietų.

"Kurshskaja Kosa" nacionaliniame parke lankėsi turistų grupių:

1996 m. – 25 182 žmonių, iš jų 14 772 užsienio valstybių svečių,

1997 m. – 28 745 žmonių, iš jų 13 855 užsienio valstybių svečių,

1998 m. – 46 482 žmonių, iš jų 14 494 užsienio valstybių svečių.

Kartu su poilsiautojais metinis lankytojų skaičius 1997 m. siekė 94 560.

j) Vietovės valdymo planai

Kuršių nerijos vientisas gamtos kompleksas pagal administracinę priklausomybę yra padalintas į du nacionalinius parkus. Pietinėje dalyje veikia Rusijos Federacijos įsteigtas nacionalinis parkas, Šiaurinėje dalyje – Lietuvos Respublikos įsteigtas nacionalinis parkas.

Nacionalinius parkus vienija bendri tikslai: Kuršių nerijos, kaip vientiso gamtos ir kultūros darinio, kompleksų apsauga. Bet kokia nacionalinių parkų tikslams ir užduotims prieštaraujanti veikla parkų teritorijoje yra draudžiama.

Nacionalinių parkų valdymo planuose, koordinuojamuose kartu su parko moksline taryba, numatytos šios veiklos direktyvos:

- Apsaugos ir mokslinių tyrimų priemonių plėtra,
- Organizuoto ekologinio turizmo numatytais maršrutais ir takais vystymas,
- Nacionalinio parko logistikos tobulinimas,
- Aplinkosauginio moksleivių ir studentų švietimo vystymas,

- Turizmo paslaugų nacionalinio parko lankytojams sferos plėtra. Vadovaujantis priimtais planais buvo nustatytos šios zonos:

Lietuvos dalyje:

Draustinio zona. Nacionalinio parko draustinio zona apima Grobšto ir Naglių gamtos draustinius, Parnidžio, Karvaičių, Juodkrantės, Lapnugario kraštovaizdžio rezervatus, Senojo Ievos kalno gyvenvietes, Juodkrantės urbanistinę draustinį, Naujųjų Karvaičių etnokultūrinius draustinius, Inkaro kaimo 1 ir 2 zonas, Žvejų kaimą Juodkrantėje ir Senojoje Preiloje.

Gamtos draustinių tikslas – išsaugoti nepakitusių Kuršių nerijos kraštovaizdį, kaip unikalų didžiojo slenkančių ir pilkųjų kopų gūbrio, išpustytų kopų liekanų ploto ir pajūrio vėjo atpustomo smėlio žemumos (palvės) kraštovaizdį.

Kraštovaizdžio rezervatai skirti išsaugoti nepakitusių Kuršių nerijos kraštovaizdį su skirtingais didžiojo kopagūbrio ir apsauginio pakrantės pylimo, kontrastuojančio pakrantės ir marių pusės palvės kopų kraštovaizdžio, marių pusės didžiųjų ragų fragmentais.

Riboto naudojimo zona. Apsaugos zona apima Nidos šaltinio ir Smiltynės apsaugos zonas.

Rekreacinė zona. Nacionalinio parko rekreacinė zona apima gyvenviečių miško parkus ir pakrantės kopas bei paplūdimius.

Gyvenviečių zona. Nacionalinio parko rezidencinė zona apima Nidos, Preilos, Pervalkos, Juodkrantės, Alksnynės ir Smiltynės gyvenvietes. Rezidencinėje zonoje reikalaujama išlaikyti esamus pastatus ir tankinti tik jau užstatytus plotus. Siekiama, kad ekonominė veikla parko teritorijoje ir savivaldose augant gamtinei populiacijai užtikrins nerijos darnų vystymąsi.

Ekonominė zona. Nacionalinio parko ekonominė zona apima esamas viešo naudojimo zonas ir šiai paskirčiai skirtas plėtros zonas Nidos, Preilos, Pervalkos, Juodkrantės ir Alksnynės gyvenviečių ribose.

Nustatyti tokie aplinkos išsaugojimo planavimo principai Rusijos Federacijos dalyje:

- Išsaugojimas yra prioritetas priimant bet kokius sprendimus ir priemones;
- Griežtas funkcinio zonavimo principo su kintančiu apsaugos režimu ir nacionalinio parko teritorijos naudojimu laikymasis. Penkios funkcinės zonos su skirtingu apsaugos režimu yra nustatytos nacionalinio parko teritorijoje.
 - Draustinio teritorija – 45 procentai parko teritorijos
 - Apsauginiai paplūdimio kopos tvirtinimai yra apibrėžti kaip specialioji draustinio zona. Gamtos paminklais priskirti: Krasnaja kalnas, Lebed ežeras, Chaika ežeras, Shifer kalnas, garnių kolonija, Šventliūnio (Svinoe) pelkė.
 - Kontroliuojama apsaugos zona (buferinė zona) – 31 procentas.
 - Rekreacinė zona – 15 procentų. Apima 4 regionus: Lesnoje gyvenvietę, turistinę bazę „Duny“, Rybachy ir Morskoje gyvenvietes;
- Griežtas vieno kilometro apsaugos zonos režimo laikymasis;
- Nacionalinio parko lankytojų poilsio tikslais srauto skaičiavimas, standartizavimas ir reguliavimas;
- Rekreacinių institucijų, paslaugų centrų ir kitokio pobūdžio įstaigų nacionalinio parko gyvenviečių teritorinių išteklių ribose paskirstymas. Bazinės turizmo infrastruktūros už nacionalinio parko ribų plėtra.
- Esamų poilsio namų rekonstrukcija siekiant sumažinti galimus žalingų atliekų susidarymo ir iškrovų iš šildymo sistemų tikslais, taip pat įdiegti pilnos vandenvals sistemas. Turistų viešbučio „Duny“ lankytojų skaičiaus sumažinimas ir šios hostelio tipo įstaigos profilio pakeitimas į šeimos poilsio namų instituciją. Šis principas yra

įgyvendinamas lizingo susitarimuose, numatant aplinkosauginius apribojimus atskirais klausimais. Suvaržymai kompensuojami mokesčių lengvatomis.

- Intensyvios antropogeninės veiklos pažeistų teritorijų atstatymas;
- Visapusiškas gyvenviečių ir kitų reguliuojamo rekreacinio panaudojimo teritorijų pagerinimas. Pėsčiųjų pažintinių takų (ekologinių takelių) ir stebėjimo aikštelių pagerinimas;
- Ekologinės padėties regione prognozė tikslu užkirsti kelią projektams ir priemonėms už nacionalinio parko teritorijos ribų, kurios sukeltų nepalankias pasekmes Kuršių nerijos aplinkos sąlygoms (pavyzdžiui, naftos gavyba iš Kuršių nerijos regiono šelfo).

k) Aprūpinimo personalu lygmenys (1998 m.)

Lietuvos dalies nacionaliniame parke dirba:

- 71 darbuotojas, iš kurių:

- specialistų 18;
- techninių darbuotojų 28;
- aptarnavimo darbuotojų 25.

Rusijos dalies nacionaliniame parke dirba:

- 108 darbuotojai, iš kurių:

- vadovaujančiojo personalo 18;
- miškų ūkio personalo 23;
- paslaugų (lankytojams) darbuotojų 1;
- miškų prižiūrėtojų 28.

5. Vietovę veikiantys faktoriai

a) Plėtros poveikiai

Ekonominės veiklos Kuršių nerijoje skalė nėra plati ir daugiausia susijusi su žvejyba "Truzhennik Moria" kolūkyje (kolūkio administracija yra įsikūrusi Rybachy gyvenvietėje). Žvejojama ir Kuršių mariose, tačiau didžiausias laimikis sugaunamas Baltijos jūros akvatorijoje (už nacionalinio parko apsaugos zonų ribų) ir Atlanto vandenyne.

Kita darbingoji gyventojų dalis dirba nacionaliniame parke, rekreacinėse institucijose, paslaugų tarnybose (prekybos, socialinėse ir kultūrinėse institucijose, sveikatos priežiūros tarnybose, ir kitose).

Nepalankią įtaką gamtos kompleksams daro lankytojų srautai, dažnai viršijantys nustatytas normas rekreacinių vienetų kaimynystėje, bei antropogeniniai teršalai:

- Garso tarša ir kuro degimo produktų emisijos tarša, ypač pastaraisiais keliais dešimtmečiais. Tranzitinis automobilių kelias Kaliningradas–Nida–Klaipėda perpus dalijantis siaurą gamtinį –teritorinį nerijos kompleksą yra taršos šaltinis. Maždaug 250 m žemės juostoje abipus kelio sunkiųjų metalų koncentracija 1990–1992 m. periodu padidėjo 1,4–2,2 kartus. Didelis skaičius mažųjų gyvūnų ir paukščių kasmet žūsta po automobilių ratais;
- Nuotekos, kadangi apie 80 procentų nutekamojo vandens išleidžiama be jokio biologinio išvalymo;
- Intensyvios sunkiųjų metalų taršos produktai, įskaitant primityvių šildymo sistemų nuodegas.

b) Gamtiniai poveikiai

Kuršių nerijos vandenys ir oras nėra užteršti.

Deguoies sąlygos Kuršių nerijoje yra geros; kai kuriose vietovėse netgi pastebimas padidintas vandens prisodrinimas deguonimi. Ištirpusių teršalų (fenolių, lignosulfonato rūgščių, naftos produktų), matuojamų mg/l, kiekis yra nežymus ir išlieka leidžiamose ribose.

Didžiausias taršos kiekis patenka į Kuršių marių šiaurinę dalį iš Nemuno upės. Kaliningrado srities ribose kelios nutekamųjų vandenų sistemos išleidžia tekalus į marias.

Žalingų medžiagų sklaidos sąlygos nerijos teritorijoje pagal klimatinės sąlygas yra būdingos mažo atmosferinio užterštumo zonai.

Dambų statyba Kaliningrado srityje pakeitė akumuliacijos procesų Kuršių nerijoje intensyvumą. Mažesnis smėlio kiekis atnešamas palei jūros pakrantę, taigi mažesnis smėlio kiekis nusėda Kuršių nerijoje. Kai kuriose atkarpose gali būti stebimi netgi vandens erozijos procesai.

Daugiau nei 70 procentų Kuršių nerijos teritorijos dengia įvairi augmenija, todėl nuo jūros atnešamas smėlis negali laisvai keliauti. Tai reiškia, kad slenkančios kopos negauna smėlio papildymo, ir dėl vėjo erozijos tampa žemesnės.

Pagrindinis pavojus yra patikimų energijos ir dujų šaltinių trūkumas. Tai sąlygoja auganti sunkiųjų metalų (daugiausia anglių) naudojamų energijos ir šildymo įrenginiuose dalį ir atitinkamai sieros, azoto, anglies kiekį atmosferoje.

Padėti šiek tiek švelnina aplinkybė, kad visos gyvenvietės yra įsikūrę, taigi ir šildymo sistemos įrengtos, rytinėje nerijos dalyje. Dėl šios priežasties žalingos medžiagos nepasiekia nerijos teritorijos ir yra vėjo nupučiamos į marių akvatoriją.

c) Gamtinės katastrofos ir pasirengimas joms.

Viena rimčiausių problemų nacionalinio parko teritorijoje yra ypač galingų audrų griaujamasis poveikis. Per praėjusius 16 metų trylika šio gamtinio reiškinio atvejų buvo užfiksuota.

Audrų vėjas sukelia prieškopės pralaužas, pakrantės juostos išplovimą, padaro žalą augalams. Per pastaruosius 35 metus Lesnoje ir Morskoje gyvenvietėse apie 130 metrų pakrantės juostos kartu su joje išsidėsčiusiose trimis kopomis buvo išplauta. Būta vėjo išilaužimo į visą nerijos teritoriją atvejų, lydimų ilgalaikių liūčių ir miškų augimui nepalankių aplinkos sąlygų.

Svarbiausios prevencijos priemonės numatomų gamtinių nelaimių įtakai yra pakrantės pylimo stiprinimas (smėlio pylimas, žolės dangos kultivavimas, dirbtinių priemonių stiprinimas ir pan.).

d) Lankytojų/turizmo poveikiai

Bendroje sumoje (Rusijos ir Lietuvos dalyse) vidutinės parkų lankytojų priėmimo galimybės yra 20 000 žmonių per dieną. Faktiškai vidutinis lankytojų skaičius vasaros sezono metu yra daugiau nei 9700 žmonių per dieną Lietuvos dalyje ir apie 2 300 žmonių per dieną Rusijos dalyje.

Metinis poilsiautojų srautas 1996 m. buvo 1 150 000 žmonių; 1997 m. - 1 500 000 žmonių, 1998 m. - 1 600 000 žmonių.

Taigi vidutiniai lankytojų srautai į vietovę yra mažesni nei leistini standartai; tačiau vasaros metu, ypač šalia rekreacijai pritaikytų vietovių, jie gerokai viršija leistinas normas. Rekreacinių poreikių tenkinimo aplinkai sukeltos įtampos sumažinimui nacionalinis parkas taiko kompleksą priemonių:

- Reguluojamų ekskursijų paslaugų organizavimas;

- Perėjų, sankryžų, tiltų statyba, nestabilios žemės sutvirtinimas;
- Laikinas kai kurių teritorijų lankymo draudimas, dėl ženklų, rodančių viršutinio dirvos sluoksnio sunykimą.

Visuomenė yra išsamiai informuota apie Kuršių nerijos, kaip nacionalinio parko, statusą. Visi lankytojai turi pirkti leidimus, kuriuose supažindinama su elgesio saugomoje teritorijoje taisyklėmis, pateikiama informacija apie vertingus objektus ir kraštovaizdžio kompleksus. Informaciniai ženklai tai pat yra išstatyti visoje parko teritorijoje.

e) Gyventojų skaičius vietovėje

Rusijos dalies nacionaliniame parke yra trys gyvenvietės, kuriose: Lesnoje gyvenvietėje – 470 gyventojų (lankytojams priimti – 1 640 vietų (lovų)); Rybachy gyvenvietėje – 905 gyventojų (stovyklautojams priimti – 50 vietų); Morskoje gyvenvietėje – 150 gyventojų (lankytojams priimti – 100 vietų).

Populiacijos tankumas – 4,8 gyventojai į kvadratinį kilometrą.

Bendras darbinio amžiaus gyventojų skaičius siekia 750. Morskoje ir Rybachy gyvenvietėse dalis gyventojų dirba karinėse struktūrose, įsikūrusiose Kuršių nerijoje, beveik 150 gyventojų dirba “Truzhennik moria” kolūkyje. Lesnoje gyvenvietėje darbinio amžiaus gyventojai dirba turistų viešbučiuose, poilsio namuose ir dalis – nacionaliniame parke. Didžiausia gyventojų dalis kasdien važinėja dirbti į Zelenogradsko miestą.

Tik keli tūkstančiai žmonių gyvena Lietuvai priklausančioje Kuršių nerijos dalyje. Vėliausias surašymas vyko 1989 ir 1991 m. Tuo metu atitinkamai gyveno 2 454 ir 2 530 žmonių (1630 Nidoje, 200 Preiloje, 40 Pervalkoje, ir 660 Juodkrantėje). 1994 m. Kuršių nerijoje gyveno daugiau nei 2 600 žmonių. Šiuo metu, nacionalinio parko gyventojų skaičius siekė daugiau nei 2 790 žmonių.

Jokios galimai žalingos nacionalinio parko gamtinei aplinkai veiklos nebuvo pastebėta.

6. Stebėseną

a) Raktiniai apsaugos būklės matavimo indikatoriai

Teritorinė stebėseną vykdoma pagal tokius parametrus:

- miškų išteklių inventorizacija (kartą į penkis metus tuo pačiu laiku vykstančios inventorizacijos ir metinės apskaitos, vykdomos pagal individualius kintamus parametrus) leidžianti stebėti atsirandančių pokyčių dinamiką:
 - miško teritorija (ha);
 - rūšinė sudėtis (vidutinė miško vegetacijos formulė);
 - sodinių plotai (ha);
 - miško vegetacijos nedengiama teritorija (ha);
 - kita nei miško teritorija (šienaujamos, ganomos pievos, pelkės, smėlynai, apstatyti plotai) (ha);
 - miško amžiaus struktūra (metai).
- Kopų dinamikos (plotas, aukštis, augmenijos paklotė ir pan.), pakrantės linijos, ir paplūdimių raidos, oro kokybės (pavyzdžiai) stebėseną;
- Kanopinių gyvūnų skaičius (tankumas pagal kiekvienos rūšies atstovų skaičių teritorijoje);
- Paukščių faunos skaičius (praskrendančių ir lizdus sukančių paukščių skaičius pagal rūšis);
- Miškų patologijos stebėseną (entomologinių kenkėjų skaičius, protrūkio ir atoslūgio slenksčių nustatymas ir pan.)

- Gamtos išteklių stebėseną.

b) Vietovės stebėsenai skirtos administracinės priemonės

Visų rūšių stebėseną Lietuvos dalyje vykdo įvairios institucijos. Vilniaus universitetas stebi kopų raidą, Geografijos institutas stebi pakrantės liniją ir paplūdimius, Žemės ūkio universiteto Miškų stebėsenos laboratorija stebi miškus, Fizikos institutas stebi oro kokybę, (tolimų tarpvalstybinių oro teršalų pernašą, Valstybinis Zoologijos muziejus koordinuoja paukščių migracijos Kuršių nerijoje stebėseną.

Nerijos stebėseną Rusijos dalyje:

Stebėsenos tipas	Stebėjimo teritorijos ir taškai	Stebėjimo tipas	Dažnumas, laikas	Stočių skaičius	Vykdytojas (departamentas)
Miškų patologijos	medžiai	feromoniniai spąstai	Pavasaris, vasara		Nacionalinis parkas
Kanopinių gyvūnų skaičiavimas	medžiai	ekskrementų apskaita	Žiema		Nacionalinis parkas
Avifaunos stebėjimas	Rybachy, 23	Gaudymas su tinklu	Pavasaris, rudenį	2	Biologijos stotis ZI RAN
Meteorologijos	Rybachy, muziejus	Instrumentinis	Nuolat	2	OI RAN
Vandens išteklių	Įlanka	Instrumentinis	Pavasaris, vasara, rudenį	1	ATLANT NIRO

1. Miškų patologijos stebėseną nacionaliniame parke vykdoma kasmet nuo 1991 m. Ją vykdo ribotos atsakomybės asociacija "Lesnaia Energetika" priklausanti Rusijos Puškino Miškų tyrimų institutui.

Svarbiausias stebėsenos tikslas yra miškų patologijos būklės, jos kaitos prognozė, taip pat miškų prevencijos priemonių numatymas ir jų efektyvumo įvertinimas. Skaičiuojami vikšrai, pušų kamienų parazitų kompleksai, pušų ir eglių šaknų grybai. Stebėsenos objektais pasirenkami patys vertingiausi pušų, eglių ir beržų sodiniai.

2. Biologijos stotis ZIN RAN.

Vykdo avifaunos stebėseną nuo 1956 m. Jos tikslas yra ištirti skirtingų paukščių rūšių vaidmenį masinių miškų kenkėjų skaičiaus reguliavimui Kuršių nerijoje, ištirti pagrindinių lizdus sukančių ir migruojančių paukščių rūšių struktūrą ir skaičių.

3. Okeanologijos institutas RAN, pavadintas Shirshov'o vardu, vykdo Kuršių nerijos meteorologijos stebėjimus.

4. ATLANT NIRO vykdo instrumentinį vandens išteklių Kuršių mariose stebėjimą nuo 1997 m.

5. Nacionalinio parko specialistai vykdo:

- kanopinių gyvūnų skaičiavimus, naudodami ekskrementų krūvelių apskaitos linijinėje transekteje metodą.
- fenologiniai medžių ir krūmų augalijos stebėjimus.

c) Ankstesnių stebėsenos ataskaitų rezultatai

Kuršių nerijos stebėseną remiasi 40 metų senumo integruotų mokslinių tyrimų tradicijomis.

Rengiama integruota kraštovaizdžio regionų identifikacija. Tai leidžia lyginti pokyčius Kuršių nerijos kraštovaizdyje, sukeltus natūralių raidos ar aplinkos įtakos procesų skirtingais laiko periodais.

Gamtos procesų ir žmogaus veiklos sąveikos istorija buvo stebima ir fiksuojama jau kelis šimtus metų. Atlikti reikšmingi moksliniai geomorfologinių bruožų raidos, gamtos bendruomenių evoliucijos tyrimų darbai.

7. Dokumentacija

a) Fotografijos, skaidrės

5 priedas.

Skaidrių rinkinys, atspindintis svarbiausius gamtinius "Kurshskaja Kosa" nacionalinio parko kompleksus skirtingais metų sezonais, yra pridodamas prie dokumentų komplekto.

b) Vietovės valdymo planų kopijos ir ištraukos iš kitų dokumentų

2 priedas.

2.1 Lietuvos Respublikos Saugomų teritorijų įstatymo ištrauka

2.2 Rusijos Federacijos Ypatingos apsaugos teritorijų įstatymo kai kurie straipsniai

2.3 Rekomendaciniai raštai

2.4 Potvarkiai ir rezoliucijos

2.4.1 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sprendimas "Dėl Dzūkijos, Kuršių Nerijos, Žemaitijos nacionalinių parkų, Trakų istorinio nacionalinio parko ir Viešvilės valstybinio gamtinio rezervato įkūrimo";

2.4.2 Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimas "Dėl Kuršių nerijos nacionalinio parko planavimo schemos patvirtinimo";

2.4.3 Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimas "Dėl Kuršių nerijos nacionalinio parko nuostatų patvirtinimo";

2.4.4 Rusijos Federacijos Ministrų Tarybos potvarkis "Dėl "Kurshskaja Kosa" valstybinio gamtos nacionalinio parko įkūrimo";

2.4.5 Rusijos Federacijos Miškininkystės ministerijos įsakymas "Dėl "Kurshskaja Kosa" valstybinio gamtos nacionalinio parko įkūrimo";

2.4.6 Kaliningrado srities Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto sprendimas "Dėl "Kurshskaja Kosa" valstybinio gamtos nacionalinio parko įkūrimo";

2.4.7 Kaliningrado srities Miškininkystės departamento potvarkis "Dėl "Kurshskaja Kosa" valstybinio gamtos nacionalinio parko įkūrimo";

2.4.8 Kaliningrado srities Vykdomojo komiteto Kultūros administracijos raštas „Dėl Kuršių nerijos istorijos ir gamtos paminklų išsaugojimo ir naudojimo“;

2.5 Nacionalinio parko reglamentai

2.6 "Kurshskaja Kosa" nacionalinio parko valdymo planas

2.7 Kuršių Nerijos nacionalinio parko valdymo planas

c) Bibliografija

3 priede pateikiama daugiau nei 30 svarbiausių publikacijų apie Kuršių neriją, išspausdintų per pastaruosius 10 metų.

d) Institucijų, kuriose laikomi inventorizacijos duomenys, įrašai ir archyvai, adresai

Rusijos Federacija
Federalinė miškų tarnyba
Maskva, 113184
Piatnitskaia u. 59/19

Kaliningrado srities
Miškų administracija
Kaliningradas, 236007
Sovetsky prospekt, 13

Nacionalinio parko administracija
Kaliningrado sritis
Zelenogradsko rajonas
pos. Ribachy
Lesnaia u., 7

Gamtos ir istorijos muziejus:
Smiltynės 11
5800 Klaipėda
Lietuva
tel: (370) 6 391179

Kuršių nerijos nacionalinio parko administracija:
Smiltynės 18
5800 Klaipėda
Lietuva
tel: (370) 6 391109

e) Augalų ir gyvūnų sąrašas. Kultūros vertės aprašymas.

4 priedas

4.1 Kuršių nerijoje aptinkamų retų, būdingų ir reliktinių augalų sąrašas.

4.2 Kuršių nerijoje sutinkamų retų ir saugomų stuburinių rūšių sąrašas.

Rusijos Federacijos vardu:

Lietuvos Respublikos vardu:

**Rusijos Federacijos Valstybinio aplinkos
apsaugos komiteto pirmininkas**

Lietuvos Respublikos aplinkos ministras

Viktor I. Danilov-Daniljan

Danius Lygis